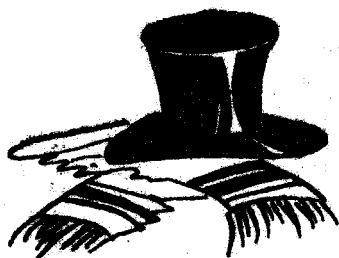


Аркадий Аверченко

БҲРИ ИҶСТИҲ

хикоялар



Русчадан Незмат Аминов таржимаи

ТОШКЕНТ «МАЪНАВИЯТ» 2000

Аркадий Аверченко (1881—1925) — рус адабиётида А. Чеховдан кейин ҳажвиёт бобида энг иқтидорли ёзувчилардан бири. Унинг «Сатирикон» журнали Россиядан ташқарида ҳам машҳур бўлган. Инқилоб билан чиқиша олмай чет элга кетган ва хорижда вафот этган. Унинг «Қайнаётган қозон»; «Анойининг мактублари», «Инқилоб кўксига санчилган ўн икки пичоқ», «Болалар», «Қичишқон устида истироҳат», «Беҳаёнинг ён дафтари» сингари китоблари кулгисеварлар орасида, айниқса машҳурдир. Ўзбек тилига илк бор таржима қилинаётир.

A21

Аверченко, Аркадий.

Бўри пўстин (Ҳикоялар) /Русчадан Н. Аминов тарж. Т.: «Маънавият», 2000.—646.

P2

A 4702620204—33—33—00
M25 (04)—00

● «Маънавият», 2000

ТАДБИРКОРЛИК

Шаҳар билан танишиб чиққач, бирор иш билан шуғулланмоқчи бўлдим. Барча тадбиркор кишилар Перидаги махсус кафедра тўпланишларини эшитиб, мен ҳам ўша ерга бордим. Бир пиёла кофе олиб, кичик столчага ўтириб, аллақандай бир иш ҳақида бош қотира бошладим. Қопқондан ҳайвон ҳам қочади, дейишади. Ундай эмас экан. Енимга нотаниш бир жаноб келиб, елкамга қоқиб деди:

— Салом, жаноб ёзувчи! Мени танимадингизми?

— Нега танимас эканман, — дедим ҳурматини жойига қўйиб. — Жуда яхши биладан-да. Аҳволлар яхшими?

— Бирор иш қидириб юрибман. Сиз-чи?

— Қаминга ҳам қандайдир бир иш билан шуғуллансам, деб ўйлаб ўтирибман.

— Лирадан борми?

— Бир оз топилади, — дея чўнтагимга уриб қўйдим.

Суҳбатдошимнинг юзларида аллақандай жиддийлик зоҳир бўлди.

— Ҳм-м... Сиз учун нимани ўйласам экан?..

— Ҳм... Менда бир иш бор. Хоҳласангиз, арра қиламиз. Биласизми, битта қўй неча кило келади?

— Қанақа қўй?

— Оддий қўй. Биласизми, неча кило чиқади?

— Ким билади, дейсиз! Ҳозиргача ҳикоя ёзганман. Лекин қўйни тортиб кўрмаганман.

— Наҳотки, қўйнинг вазнини билмасангиз? — нотаниш дўстим танбеҳ берди.

— Тўғри келмаган. Агар керак бўлса, вақт топилса, сиз учун.

— Билмасангиз билинг, билинг, ўртача қўй уч пудча келади.

— Қаранг-а, ням билибди дейсиз!

— Ҳа, шундай. Уч пуд. Бир қадоқ қўй гўшти неча сўм туришини биласизми? Эллик пиастр туради.

— Шундай. Ҳозир ҳаёт жуда оғирлашиб кетди, — дедим мужмал кайфиятда.

— Бироқ ақлли киши учун ҳаёт дегани ўрта қўлдай жуда оддий. Шундай қилиб, давом этаман. Хўп, сиз

Кади-Кее шаҳрида битта қўй неча сўм туришини биласизми? Ун лира. Энди мана сизга бир иш. Сиз йигирма, мен йигирма лирадан ўртага ташлаймиз. Мен иккита қўй сотиб олиб сўяман.

— Уларни сўямаслик керак, — дедим раҳмим келиб.
— Шундай қўйларни сўясизми?

— Бўлмасам-чи, биз уларнинг гўштини сотишимиз керак-ку. Сиз кўрқманг, уларни ўзим сўяман. Шундай қилиб, бизнинг йигирма лирамизга олтмиш пуд қўй гўшти келади. Бозорда олтмиш лирадан. Яна териси билан шохи сизга фойдага қолади.

Умрим бўйи шоҳли қўйни кўрмаган бўлсам-да, бу маҳаллий зотдор қўй бўлса керак, деб ўйлаб:

— Жуда яхши иш, дея билимдонларча бош силкиб қўйдим. Пулни қачон келтирай?

— Истасангиз ҳозир. Қанча тез бўлса шунча яхши. Енингизда қанча бор? Тўлиқ йигирматами? Бўпти, раҳмат. Эрта тонгда қўйлар тайёр бўлади. Истасангиз, сизникига обкелиб кўрсатаман.

— Билмасам, қандоқ бўларкин. Айтиб бўлмайди, қўйлар ҳеч нимадан-ҳеч нима хонага кириб қолса... Ҳар қандай ҳайвонларни уй эгасининг жини суймайди... Яхшиси, уларни сўйинг. Фақат жониворларни қийнаманг. Хўпми?

Янги шеригим, бу гуноҳсиз жонзотларни сўйганда ҳечам оғриқсиз, тушдагидек енгил жон беришади, деб қайта-қайта ишонтириб, қайғули қиёфада мен билан хайрлашади.

Ушандан бери саккиз кун ўтди. Ҳалига қадар на шеригимни, на қўйларни, на фойдани кўрганим йўқ.

Афтидан шеригимга бир кори ҳол бўлганга ўхшайди.

Баъзан тун бўйи: бу шафқатсиз кишига қўйларни ўлдиришдек хавфли ишни топшириб тўғри қилдимми деган хаёллар билан қийналиб чиқаман. Агар қўйлар йўлда унинг қўлидан қочиб кетган бўлса-чи? Ёки ўлим олдида жониворлар жонҳолатда бечора шеригимни сузиб, майиб қилиб қўйган бўлишса-чи?

Кеча кўчадан ўтиб кетаётсам ғалати воқеа рўй берди. Тўсатдан шеригим рўпара келиб қолса бўладими.

Хурсанд бўлиб қичқириб юбордим:

— Салом, азизим! Қани, қўйлардан дарак борми?

— Қайси қўйлар? Кечирасиз, мен сизни бутунлай танимайман.

— Наҳотки? Ахир биз иккимиз қўйлардан фойда қилмоқчи эдик-ку?

— Кечирасиз. Сизни биринчи марта кўриб турибман. Мен баъзан қўйлардан фойда қилиб тураман, лекин бир ўзим ишлайман, шеригим йўқ.

У мени четлаб ўтиб, йўлида давом этди.

«Қаранг-а, мунча ўхшамаса, — дея тўнғиллаб унинг изидан қараб қолдим. — Уша юз, ўша овоз, қўйлардан фойда олиши ҳам худди ўшани ўзи!»

Бу мафтункор, сирли Шарқ яна қанчадан-қанча сир-асрорларни ўз бағрига яширган экан?!

ЕЛҒОН

Хотинлар ва хитойларни тушуниш жуда амри маҳол.

Мен шундай хитойликларни биламанки, улар ёнғоқ катталигидаги фил суяги устида икки-уч йиллаб тоқат билан ўтириб меҳнат қилишади. Ана шу бир парча қингир-қийшиқ матодан бир этак майда-чуйда пичоқча ва аррачалар ёрдамида катта ақл ва сабр-тоқат билан кема ясашади: кема бўлганда ҳам барча абзалу арқонлари, елкану парраклари, ҳатто уни бошқарувчи кўп сонли денгизчиларини ҳам унутишмайди. Ҳар бир матрос бамисоли кўкнор донасидай, арқонлари қилдай майинки, асти сўраманг. Бундай кемада арзимас сайр қилиш у ёқда турсин, у шундайям нозик, омонат эдики, уни кафтингизга олиб енгилгина бир сиқсангиз, аҳмоқ хитойликнинг кўп йиллик иблисона меҳнатини кунпаякун қилишингиз мумкин.

Хотин кишининг ёлғони менга ўша хитойнинг катта машаққат эвазига ясаган ёнғоқ катталигидаги кемани эслатадики, унга салгина тегиб кетсангиз ҳаммаси бемақсад, беҳуда йўқ бўлади, бир зумда титилиб кетади.

* * *

Пьесани ўқиш кеч соат 12 га белгиланган эди.

Мен бир оз олдинроқ келиб, хонадон эгаси адвокат Лязгов билан лақиллаб ўтиришдан эриниб, сигарани бурқситардим.

Мендан кейин сал ўтмай биз ўтирган хонага Лязговнинг қип-қизил, хушчақчақ хотини кириб келди, унга бир соатча олдин театрда кўзим тушган эди, умумий танишимиз Тая Черножукова билан ёнма-ён ўтиришарди.

— Бу нима деган гап, қувноқ қичқирди Лязговнинг хотини, — соат 12 бўлибдиямки, ҳали одамлардан дарақ йўқ?!

— Келишар, — деди Лязгов. — Қаёқдан келаянсан Симочка?

— Менми... Тальскийнинг синглиз бассейнида сирпанчиқ учдик.

Кресло билан секин оҳиста ўгирилиб Серафима Пет-

ровнанинг юзига қарадим. Нега у алдаяпти? Бу нима деган ган?

Уйга толдим.

Нега у алдаяпти? Бу ерда ўйнаш аралашганини билиш унчалик қийин эмас. Театрда у доимо Тая Черножукова билан ўтирди, у ердан чиқиши билан тўғри уйга қайтди. Демак, у театрда бўлганини ёки Тая Черножукова билан учрашганини яширмоқчи.

Шу пайт, Лязговнинг икки-уч марта менга хотинининг Тая Черножукова билан камроқ учрашиши кераклигини илтимос қилгани эсимга тушди, унинг айтишича, бу ярамас, енгилтак аёл хотинига ёмон таъсир этаётган эмиш. Наҳотки, шу арзимас, бўлмағур сабаб туфайли бу аёл шу хил ёлғон гапиришга мажбур бўлса...

* * *

Талаба Конякин келди. Биз билан кўришгач, Лязговнинг хотинига юзланиб сўради:

— Хўш, қалай, бугун театрдаги пьеса сизга маъқул бўлдими... Қизиг-а?

— Бу гапни қаердан олдингиз? Театрда бўлмаган бўлсам, мен қаердан билай.

— Нега бўлмагансиз? Черножуковникига кирсам Татьяна Викторовнани сиз билан театрга кетди, дейишди.

Серафима Петровна бошини солинтириб, тиззасида юбкасини текислаган бўлди.

— Унда Танянинг аҳмоқлиги учун мен жавобгарми? — деди заҳарханда оҳангда, — уйдан чиққанда бошқа бирор ёлғон тополмаган бўлса, нима қилсин.

Лязгов қизиқиш билан хотинига қаради.

— Нега энди ёлғон гапирар экан?

— Наҳотки англамасанг? Эҳтимол ўша шоирникига кетгандир.

Талаба Конякин Серафима Петровнага шарт ўғирлиб:

— Шоир дедингизми? Гагаровми? Бу асло мумкин эмас! Гагаров яқинда Москвага жўнаб кетди. Ўзим кузатиб қўювдим.

Серафима Петровна ўжарлик билан бош чайқаб, қатъий қилиб деди:

— Гагаров ҳарқалай шўтта!

— Тушунмадим, — деди елка қисиб талаба Конякин. — Биз Гагаров билан дўстмиз. Агар у қайтган бўлса, биринчи навбатда менга билдирарди.

— Эҳтимол, у яшириниб юргандир, — деди Серафима Петровна ботинкаси учи билан гиламга нуқиб. — Уни кузатиб юришибди.

Охирги жумла Гагаров ҳақидаги қалтис суҳбатга нуқта қўймоқчи эди, ундай бўлмади.

Талаба Конякин ташвишланиб қолди.

— Кузатишади?! Ким кузатади?

— Анавилар, улар... изқуварлар.

— Кечирасиз, Серафима Петровна. Ғалати гапларни гапирасиз-а... Гагаров инқилобчи бўлмаса, сиёсат билан бир умр шуғулланмаган бўлса, нима сабабдан изқуварлар уни кузатишади?!

Серафима Петровна талаба томон ёвуз бир назар ташлаб олиб, лабларинини чўччайтириб, шарт-шарт жавоб берди:

— Аввал шуғулланмаган бўлса-да, энди шуғулланади. Биз ҳаммамиз ҳам. Ҳа, ўша Гагаров, Магаров ҳам. Чой ичасизларми, жаноблар?

* * *

Яна бир меҳмон — газета шарҳловчиси Блюхин кириб келди.

— Ув, совуқ, — деди у, — лекин мазза! Шундаям расво совуқки, ҳозир мен икки соатча конькига учдим. Бассейнда яхмалак жуда зўр бўлган.

Лязгов стакандан чой хўплаб туриб:

— Менинг хотиним ҳам ҳозиргина ўша ёқдан келди. Учрашгандирсиз?

— Инмалар деяпсиз?! Ҳайрон бўлди Блюхин. — Кун бўйи коньки учдим, аммо сизни ҳам, Серафима Петровна ҳам учратмадим.

Серафима Петровна кулди.

— Лекин мен у ерда бўлдим. Яна-чи Мария Шемшурна билан.

— Қизиқ, сизни ҳам, у кишини ҳам кўрмадим. Бунинг устига яхмалак учадиган жой унчалик катта эмас, кафтдагидек кўриниб туради.

— Биз кўпроқ мусиқага яқин ўтирдик, — деди Серафима Петровна, — конькимни винти ҳам бўшаб қолди.

— Э, шундайми! Агар истасангиз ҳозирнинг ўзидаёқ тузатиб бераман. Мен бу ишларга устаси фараитман. Қани, қаерда?

Серафима Петровна оёғини гиламга қаттиқ уриб:

— Мен уни аллақачон устага бериб қўйдим, — деди.

— Бу қоронғу кечада қачон конькини устага бериб улгурдинг? — деди Лязгов.

Серафима Петровнанинг ачини чиқди:

— Бериб юбордим вассалом! Нега мунча тижини қиласан? Тезкор ишлар билан шуғуланувчи устахона очиқ экан. Ушанга бердим. Слесарнинг оти — Матвей экан.

* * *

Ниҳоят анчадан бери кутилаётган драматург Селиванский найча қилиб ўралиб лента боғланган пьеса билан кириб келди.

— Узр, бир оз кечикдим, — деди у хижолат чекиб. — Кетворган бир жонон ушлаб қолди.

— Драматургга талаб катта. — деди Лязгов. — Қим сени ушлаб қолди?

— Шемшурина, Мария Александровна. Унга пьеса-ни ўқиб бердим.

Лязгов чапак чалиб юборди.

— Алдама, алдама драматург! Драматург ўзининг ишқий саргузаштларини яширмоқчи! Сен ҳеч қандай Шемшуринага пьесани ўқиган эмассан!

— Нега ўқимаган эканман? — дея қичқирди Селиванский атрофдагиларга шубҳали қараб. — Уқидим! Фақат ўша Шемшуринанинг ўзига ўқидим.

— Ҳа-ҳа, — кулди Лязгов, — Симочка, унга айтсанг-чи қўлга тушганини, ахир Шемшурина сен билан яхмалакда бўлганини айтмайсанми?

— Ҳа, у мен билан бирга эди, — дея бошини ликилатди ҳаммамизга совуқ бир назар ташлаб олиб.

— Қачон?! Соат саккиз яримдан ўн иккигача уникида ўтириб ўз комедиями ўқиб бердим.

— Сиз биров билан адаштираётгандирсиз, — дея елка қисди Серафима Петровна.

— Нима? Нимани адаштиришим мумкин? Соатни адаштиришим мумкин, Шемшуринани адаштиришим мумкиндир, эҳтимол, боринги ўз пьесани календар вароғи билан адаштирай ҳам дейлик?! Ахир шунча адаштириш сира мумкин бўлмаган гапку?!

— Чой ичасизми? — дея таклиф қилди Серафима Петровна.

— Йўқ, буни ҳал қилмаса бўлмайди! Шемшурина сиз билан яхмалакда қачон бўлган эди?

— Соат ўн-ўн бирларда.

Драматург асабий чапак чалиб юборди.

— Табриклайман сизни. Бу пайтда мен унинг уйида пьесамни ўқиб ўтирардим.

Серафима Петровна бир қошини аянчли кўтариб туширди.

— Тўғри! Эҳтимол бу ҳаётда Шемшурина иккитадир? Еки бошқа бир хонимни Мария Александровна деб хаёл қилгандирман? Ёким мен яхмалакда кеча бўлгандирман... Ҳа-ҳа!

— Ҳеч нарсага тушунмаяпман! — ҳайрон бўлди Селиванский.

— Ҳа-ҳа, ана шунақа, — дея хириглади Серафима Петровна. — Энди билгандирсиз? Оҳ, Селиванский, Селиванский...

Селиванский елкасини қисиб қўлёмани ағдариб кўра бошлади.

Меҳмонхонага ўтаётганда мен Серафима Петровнага бир дақиқа кабинетда қолинг дея имо қилдим.

— Сиз бугун яхмалакда бўлдингизми? — деб сўрадим бепарво.

— Ҳа, Шемшурина билан.

— Мен бугун сизни Тая Черножукова билан театрда кўрдим.

У портлагандек бўлди.

— Ҳечамда. Нима, ёлгон гапириб менга зарил келдими?

— Албатта, алдаяпсиз. Мен сизни ўз кўзим билан кўрдим-ку.

— Бошқа бировни кўриб, мен деб ўйлагансиз...

— Йўқ. Сиз ёлгонни ҳам эплаб гапиролмасдан, шунча одамни овора қилиб ўтирибсиз... Бир ёлгон иккинчисига уланиб ноқулай аҳволга тушиб қолдингиз... Нега яхмалак ҳақида эрингизни алдаб ёлгон гапирдингиз?

У оёқлари билан гиламга тепиниб қўйди.

— У менинг Тая билан учрашувимни яхши кўрмайди.

Ҳозир мен Тая билан сизни театрда кўрганимни унга бориб айтаман.

У менинг қўлимдан ушлаб, қўрқув аралаш, лаблари титраб:

— Сиз бундай қилмайсиз! — деди.

— Нега қилолмас эканман?... Қила оламан!

— Жонгинам, дўмбоғим... Айтмайсиз-а? Шундайми? Айтмайсиз-а?

— Айтаман.

У беихтиёр қўлларини елкамга ташлаб, мени қаттиқ ўпди, бағрига босиб, узук-юлуқ пичирлай бошлади.

— Ана энди айтмайсиз? Йўқ!...

* * *

Драмани ўқигандан сўнг кечки овқатга ўтирдик.

Серафима Петровна бутун зиёфат давомида ўз нигоҳларини мендан олиб қочар, эри атрофида гирди капалак бўларди.

Суҳбат асносида у эридан сўраб қолди.

— Бугун оқшом қаерларда бўлдинг? Соат учдан бери йўқсан-ку?

Мен қизиқиб эрининг жавобини кута бошладим. Ҳали кабинетда бўлганимизда Лязгов бугун анча саёқ юрганини очиқ-ойдин ҳикоя қилиб берган эди: Одессадан унга бир француз хоним келган, жуда зўр қўшиқчи, гўзал жувон эмиш, Контаннинг кабинетида бирга тушлик қилишибди. Тушликдан сўнг автомобилда айланибдилар. Кейин у Грант Отелда ўша хонимнинг номерида бўлиб ишрат қилибди. Кечликда уни «Буфф»га олиб борибди, кейин хонимни ўша ерда қолдириб келибди.

— Бугун қаерда бўлдинг?

Лязгов хотинига бурилиб, бир муддат ўйлаб олиб жавоб берди:

— Мен Контанникида бўлдим, тушлик қилдик. Битта одессалик мижоз билан унинг француз хоними ва мен биргаликда тушлик қилдик. Кейин Усачевскийлар иши бўйича ишончли вакили билан француз хонимнинг автомобиллида унинг мулкига бордик. Жуда бадавлат аёл экан. Сўнг бир помешчикнинг Грант Отелдаги номерида бўлдим, кечга яқин бир танишим билан учрашиб, бир муддатга «Буфф»га кириб ўтдим. Ҳаммаси ана шу.

Мен ичдан кулиб қўярканман:

— Ана буни ҳақиқий ёлғон деса бўлади, — деб ўйладим.

БҮРИ ПҮСТИН

Езишма:

Пианиночи Зоофилов амалдор Трупакиндан вақтинча бўри пўстинини сўраб олган эди... Зоофилов шубани бир ҳафтадан кейин қайтараман, деб ваъда беришига қарамасдан, аксинча уни бир татар кишига сотиб, пулини ўртоқлари билан ичиб тугатди. Трупакин Зоофиловнинг бу қилмишидан қаттиқ ранжиди.

I

Декабр ойининг қаҳратон совуғида пианиночи Зоофилов таниши амалдор Трупакиннинг хонасида ўтириб, унга шундай деди:

— Азизим, айтинг-чи, бир ҳафтагина бўри пўстинингизни бериб туролмайсизми? Чебурахинскийга концертга бормоқчи эдим. Пальтом бору, жуда юпқа. Чебурахинскийгача от билан ўттиз чақиримча келади. Пўстинингизни бир ҳафтага бериб савобли иш қилинг.

— Бирданига йўқолиб қолса-чи? Уни йўқотсангиз-чи?

— Йўғ-е, йўқолмайди. Худо сақласин...

— Ўзимга керак бўлиб қолса-чи?

— Ахир сизда бошқа янгиси бор-ку.

Амалдор Трупакин қуруқ лаби билан кўкиш мўловини ялаб, ойна томон қараб олиб деди:

— Борликка бор. Янгиси. Албатта, яқин танишлар бир-бирларига бажону дил ёрдам беришлари керак. Худога шукур, ҳар қалай биз ҳайвон эмасмиз-ку. Яхши, Стефан Семёнович. Сизга пўстинни бераман. Одамзод ит эмаски, совуқ қотмаса.

Пианиночининг кўзлари шодликдан чақнаб кетди.

— Берасизми? Унда, раҳмат.

— Бераман, дедимми, албатта, бераман. Бўлмасам-чи... Пўстин ейилиб қолмайди-ку? Шундай эмасми?

— Албатта, албатта.

— Ўзим ҳам шундай деб ўйлайман, Марья Семёновна.

Амалдор Трупакин хонага кирган хотинига мурожаат қилди:

— Биласанми, Марина, бизнинг пианиночимиз навбатдаги концерт сафариди музлаб қолишдан қўрқиб турибди. Шубани чиқариб бера қол.

— Жуда яхши, — деди хотин, — бемалол лойиқ келади.

— Узим ҳам шундай ўйлаб турибман, биз ҳайвон эмасмиз-ку инсонни совқоттириб қўйсақ. Шундай эмасми?

— Сиздан жуда миннатдорман, Иван Петрович.

— Миннатдорчилиكنинг нима ҳожати бор... Ҳаммамиз бир-биримизга ёрдам беришга бурчлимиз? Ахир биз ҳайвон ёки ваҳший эмасмиз-ку. Ҳа-ҳа! Худога шукур, бўйнимизда хочимиз бор.

Ишхонасида телефон жиринглади.

— Алло! — деди Трупакин телефон гўшагини олиб. — Сизми, Анна Спиридоновна? Яхшимисиз? Лаббай? Раҳмат. Нима? Зоофиловми, менинг ёнимда ўтирибди. Лаббай? Қаранг-а, шу қаҳратон совуқда концерт бергани бораркан. У мендан бўри пўстинимни олмоқчи. Майли, ола қолсин. Бекор ётибди, олиб жонининг хузурини кўрсин. Худога шукур, ёввойи эмасмиз-ку... Лаббай? Майли саломат бўлинг.

Трупакин гўшакни жойига осиб қўяркан, меҳрибонлик билан Зоофиловга қаради:

— Бугун обкетасизми? Ҳозир ҳаммасини ҳал қиламиз. Палашка! Қаердасан, Палашка, тезда сандиқни очиб, пўстинни ол-да, чойшабга ўраб манови баринга бер. Кўряпсанми, Палашка, бу киши вақтинчага шубани бериб туришимизни сўраб келган. Барин сафарга кетмоқчи, аёз бобо уни тишлаб дабдала қилади. Ўйлаб қарасам, пўстинни бермасликнинг ҳеч иложи йўқ. Яхши одамнинг ҳожатини чиқарай, дедим.

Трупакин хушчақчақ кулганда майин, қувноқ кулгичлари кўзлари атрофига тўплангандек бўлди. Сўнг Трупакин бош чайқаб, чуқур хўрсиниб тайинлади:

— Эҳ, қани энди ҳамма инсонлар бир-бирига шундай дўстона ёрдам берсалар, қандай яхши бўларди. Гўзал ва ҳароратли яшашарди. Кетяпсизми? Хўп, худонинг паноҳида бўлинг. Пўстинни олиш эсингиздан чиқмасин. Қачон кетасиз? Эртამас-индин? Хўп-хўп...

Зоофилов яна бир марта Трупакинга чуқур миннатдорчилик ва ташаккурлар билдириб, бўри пўстинни қўлтиғига қисиб жўнади.

Трупакин клубга боришга отланди.

Кийиниб кўчага чиқди ва извошда жўнади.

— Нега қистамаяпсан? — сўради у извошчидан отлар юриб кетаркан.

— Ҳайдаяпман.

— Яхши укам. Ҳар қалай ёз қишдан яхши бўлса керак.

— Аста айтасизми?

— Қишда ҳатто чой ҳам муздай.

— Албатта совуқ-да.

— Шунақа, шунақа қишда жоним укам, камбағалга азоб.

— Тўғри. Гапнинг индаллоси шу.

— Ҳа, жоним укам. Бизникига битта мусиқачи келиб туради. Унга қарасангиз жоним укам, раҳмингиз келиб кетади. Шундай қаҳратон қишда билсангиз сафарга отланиб қопти. Нима ҳам қилардим. Ўзимнинг бўри пўстинимни унга бериб, кийиб ол, дедим. Бечорага раҳмим келди. Тўғри қипманми?

— Жудаям.

— Шунақа, шунақа. Бахиллик қилишнинг нима кераги бор. Худога шукур, одамхўр эмасмиз-ку. Ҳар қалай кўкрагимизда юрак бор. Шундай эмасми?

— Тўғри, бечора кишига нега ёрдам берилмас экан.

— Шундай. Унга бўри пўстинимни чиқариб бердим. Ма, кийиб ол, дедим. Шунақа, жоним укам. Ҳазрати Исонинг ўзлари бечораларга ёрдамлашинг, дея васият қилганлар. Шундай эмасми?

Извошчи бу саволга жавоб бермади ва бир оздан кейин, бурнини қаттиқ тортган эди, отлари йўртиб кетди.

II

Зоофиловни кузатиш учун вокзалга бир қанча улфатлари чиқишди.

— Яхши қўлга киритибсан, — деди Зоофиловнинг белига шাপатиларкан актёр Карабахский.

— Нимани қўлга киритибман?

— Пўстинни-да. Ахир уни Трупакиндан олганмишсан-ку. Жуда сахий ва серҳиммат қария экан.

— Сен пўстин ҳақида қаердан эшитдинг?

— Кеча у клубда шундай деб қолди. Жуда ажойиб йигит экан. Ҳаққоний насроний. «Ўз яқинларингга ёрдам бериш керак. Биз, худога шукур, қандайдир йўлбарс эмасмиз-ку», дейди. Жуда кўнгли очиқ чол экан.

Сухбатдошлар даврасига совуқдан қизарган қўллари ни ишқалаб Манечка Белобарова келиб қўшилди.

— Кетаяпсизми, — деди у Зоофиловга меҳрибонларча тикилиб. Кейин паст овозда маслаҳат берди.

— Яна унутмадингизми? Совқотасиз.

— Нималар деяпсан, Манечка.

— Тушунаман, совқотмайсиз. Ҳеч бўлмаса Трупакинларнинг пўстини сизни иситади.

— Тру...пак?

— Ҳа-да. Мутлақо, тўсатдан эшитиб қолдим. Уларнинг пўстинини сўраб олганинг жуда яхши бўлибди. Ақлингга қойил.

— Кимдан билдинг? — деб сўради Зоофилов қовоғини солиб. — Трупакинданми?

— Э, йўқ. Курсларга қатновчи дугонам бугун келган эди. Уша айтди. Билмадим, у кимдан эшитди экан. Трупакин шундай олиҳиммат экан. Агар у шу ерда бўлганида, бу сахийлиги учун уни қайта-қайта ўпиб олган бўлардим.

Зоофиловни кузатишга Трупакин ҳам келди. У учинчи қўнғироқдан кейин кечикиб келгани учун анча ташвишли кўринарди.

Поезд жилди. Майдончада тик турган Зоофилов дўстларига ҳавойи бўса йўлларкан, Трупакиннинг атрофидагиларга айтган сўзларини эшитди.

— Шундай ёш йигитни қандай қилиб дилдираган пальтода жўнатиш мумкин, деб ўйладим. Ҳа-ҳа. Пўстинимни бердим. Бўри терисидан. Ҳали яп-янги. Мазза қилиб кийсин дедим. Худога шукур, аллақандай қоплон териси эмас. Одам ит эмаски, у совқотиб кетаверса.

Бир соатдан кейин Зоофилов ухлашга ётди. Купенинг ёпиқ эшигидан иккала кондукторнинг овози эшитилди.

— Уни қаерга жойлаштирсак экан? Ҳаммаёқ банда бўлса, бошимизга ётқизамизми?

— Қаерга бўларди? Мунча диққат бўлмасанг. Анови Трупакиннинг пўстинини кийиб кетаётган жанобнинг купесига жойлаштир. Униси читтакдек биқиниб кетаверади.

III

Чебурахинский кичкина шаҳарча бўлса-да, ўз газетасига эга эди.

Концерт ташкилотчиси Зоофилов келиб тушгач, беш дақиқа ўтар-ўтмас унга дўстона разм солди ва чўнта-

гидан «Чебурахинский овози» газетасини олиб, остига чизилган жойларини кўрсатди:

«Худо ярлақаган шаҳримизга атоқли пианиночи Зоофилов концерт бериш учун ташриф буюрганидан ниҳоятда бахтиёрмиз. Шундай қаҳратон совуқ бўлишига қарамасдан моҳир санъаткор ўз мухлисларини албатта хурсанд қилади, деган умиддамиз. Энди ажойиб мусиқачининг шахсий ҳаётидан бир-икки лавҳа: машҳур артистнинг айтишича, унинг бу сафарга отланиши жуда ҳам осон бўлмаган. Ҳатто, унинг кесик кийими ҳам йўқ экан. Энг охирида талантли артистнинг яқин дўсти Трупакин унга ўзининг бўри пўстинини вақтинча бериб турибди. Ана шундан кейингина эл суйган санъаткор сиз билан бизнинг ҳузуримизга келишга имкон топди».

Концертдан кейин Зоофилов ўз ҳомийси ва мухлислари билан кечки зиёфатда бўлди. Анча ичилди... Ҳамма учун қадаҳ кўтарилди: Зоофилов учун, мухлислар учун, яна Бетховен учун...

— Қизғин қабул учун ташаккур, — деди Зоофилов кўз ёшларини артиб.

— Йўқ, — деди кайфи ошиб қолган ҳомий. — Келинглар, яхшиси, Зоофиловнинг бизнинг қабулимиздан ҳам кўпроқ қизитган машҳур Трупакин пўстини учун ичайлик.

Зоофилов ўрnidан сакраб туриб, стулни иргитиб юборди.

— Тўхтанглар! — дея қичқирди у. — Бошқа чидай олмайман!!! Татар савдогарни топиб беринглар! Худо ҳаққи! Татар бойларинг қаерда?

IV

Трупакин телефон гўшагини олиб гапира бошлади: — Алло! Ким бу телефонда? Анна Спиридовнами? Салом, яхшимисиз? Нима? Қандай? Яхши бўлмабди. Мен кекса аҳмоқ одамларни сира хафа қилгим келмайди. Улар эса кўнгилчанлигимдан фойдаланиб... Нима? Мен раҳмдиллигим учун, ярамас Зоофиловга ўзимнинг бўри пўстинимни бир ҳафтага бериб турган эдим. У бўлса... биласизми, нима қипти? Куппа-кундуз кун битта татарни топиб, унга сотибди. Пулини эса ўзининг ялоқ улфатлари билан ичиб тугатибди... Айтинг-чи, энди, бундан сўнг одамларга ишониб бўладими?!.. Лаббай, хайр.

Трупакин телефон гўшагини жойига осиб, алам билан бошини эгганча даҳлизга чиқди.

— Мен кетдим, Палашка... Шунақа, укам Палашка, ишонганим учун мен кекса аҳмоқни лақиллатиб кетишди... Бўри пўстин эди-я. Йў-ўқ! Яхшиликка ёмонлик дегани шу бўлса керак-да. Вой, худойим. Булар одам эмас, нақ йўлбарснинг ўзи-я!...

Кўчага чиқиб Трупакин извошга ўтириб, чуқур хўрсинди ва хўрсиниқ аралаш деди:

— Совуқ зўр-а.

— Ҳа, ўйиб оляпти.

— Бечора одамга пўстинсиз мушкул.

— Гап йўқ.

— Лекин-чи, жоним укам, ҳозир одамлар одам эмас, қоплоннинг ўзи бўлиб кетишган. Шу кунларда бизни кига бир мусиқачи келиб: «Ялинаман, менга бўри пўстинингизни бериб турсангиз», деб илтимос қилувди. Қарасам, совқотиб кетибди... Биласанми, раҳмим келиб унга пўстинимни бериб юбордим. Сен извошчи, жоним укам, нима деб ўйлайсан?

ХУДОНИНГ БЕРГАН КУНИ

Уйда

Эрталаб хотиним ҳали ухлаб ётган бўлади, мен ошхонага чиқиб унинг холаси билан ўтириб чой ичман. Хола дегани, мижғов, семиз бир хотин бўлиб, пиёлани ўнг қўлининг жимжилоғини керган ҳолда ўта олифталарча ушлайди. У ўнинчи бўлак ширин кулчани тушириб, суюқ чойни атайин қошиқ билан аралаштириб менинг диққатимни чалғитмоқчи бўлади.

— Бугун қандоқ ухладингиз? — деб сўрайди.

— Жуда яхши. Тун бўйи хаёлимдан нари кетмадингиз.

— Вой, худойим! Мен сиздан тўғри гапни сўрасам, нуқул ўринсиз ҳазиллашасиз-а.

Мен унинг туршайган бетларига қарайман.

— Яхши, бўлмаса жиддий гаплашамиз... Бу оқшом қандай ухлаганим сизни қизиқтирадимиз? Бунинг сизга нима кераги бор? Мабодо бу оқшом ёмон ухладим десам, хафа бўлиб кун бўйи ўйлаб юрмайсизми? Агар мен сизга бу оқшом яхши ухладим десам, хурсандчиликдан кун бўйи яйраб юрасизми?.. Уша кун сиз учун гўё байрам ва ҳамма ёқ қуёш нуридан мунаввар бўлиб, юрагингиз ором оладими?

Хола ранжиб, пиёлани нари суриб қўйди.

— Сизни тушунмайман.

— Ана бу бошқа гап, самимий. Албатта, сиз мени тушунмайсиз... Худо ҳаққи, шахсан Сизга қарши менда ҳеч нима йўқ. Сиз шунчаки бир содда холасиз... биров бир нима демагунча жимгина ўтиринг. Тамом, вассалом. Ахир сиз мenden ўринсиз, кераги бўлмаса-да, ўтган оқшом қандай ухлаганимни сўрадингиз. Агар мен сизга, «Раҳмат, яхши» деб жавоб берсам, қийналиб бўлса-да навбатдаги жумлаларни излаб топардингиз. Масалан, «Женя ҳали ухляптими?» деб сўрардингиз, гарчанд унинг ухлаб ётганини ўзингиз ҳам билсангиз-да, чунки ҳар кун шу пайтда у ухлаб ётган бўлади. Чойга соат ўн иккиларда чиқади. Бу ҳам сизга маълум...

Биз узоқ вақтгача жим ўтираемиз. Сукут сақлаш хола учун мушкул. Гарчанд у ранжиган бўлса-да, қизил кенг манглайи остида, яна нима десам экан, деган

уқувсиз, дағал бир маъно ўйнарди. Ниҳоят у ойнага қараб олиб:

— Кунлар ҳам чўзилиб кетди, — деди.

— Нималар деяпсиз ростданми?! Бунни қаранг-а. Ростини айтинг, кишилиқ фани учун янгилик бўлган бу фактни бирор ерда эълон қилмоқчимисиз ёки шунчаки янгиликдан кейин мен нима қилишим кераклигини огоҳлантирмоқчимисиз?

Хола ўрнидан сакраб туриб, тақирлатиб стулни нари итарди.

— Сиз қўполсиз... қўполсиз, бошқа ҳеч нима.

— Хўп, шундай, бошқа ҳеч нима. Менинг бошқа фазилат ва нуқсонларим ҳам йўқ эмас. Очиғи мен бутунлай қўпол эмасман. Нега энди сиз менга куннинг узайгани ҳақида хабар бериш зарур деб ўйлайсиз? Ахир бу ҳақда ҳатто гўдаклар ҳам яхши билишади-ку. У соатдан ҳам, календардан ҳам, чироқларни кечроқ ёқилишидан ҳам маълум-ку.

Хола семиз елкаларини титратиб йиғлай бошлади. Мен кийиниб уйдан чиқдим.

Кўчада

Рўпарамдан хизматга шошилаётган амалдор Хрякин чиқиб қолди. У ташвишли тез қадам ташлаб борарди. Мени кўргач юзларига ажойиб табассум ёйилди. (Биз у билан ҳар кун учрашамиз.) Дарҳол қўл чўзиб йўл-йўлакай.

— Аҳвол қалай, нималар қилиб юрибсиз? — деб ўтиб кетмоқчи бўлди.

Лекин мен унинг қўлини қўйиб юбормасдан, жиддий қиёфада сўрадим...

— Аҳволимми? Ҳозир сизга ҳаммасини айтиб бераман... то ҳозирга қадар ҳаётимда ҳеч қандай айтарли ўзгариш рўй бермаган бўлса-да, сизни қизиқтирадиган айрим фактлар йўқ эмас... Утган куни шамоллаб қолдим, жуда хавфли деб ўйласам, йўқ, арзимас нарса экан. Термометрни қўйсам унда...

Амалдор Хрякин бўшатиш учун оҳиста қўлини тортди, лекин мен уни қўйиб юбормасдан бир хил оҳангда ҳар бир сўзни дона-дона қилиб сўзимда давом этдим:

— Шунақа... Нима бўлди менга ўзи, деб... Ойнани олиб томоғимга қарадим—қизармаган... Ҳаммаси беҳуда гап... Очиқ ҳавода айланиш керак... Чиқдим... Қарасам почтачи чақирув қоғози обкеляпти. Нега мунча

шовқин, деб ўйладим... Кимдан бу чақириқ қоғози...
Биласизми...

— Кечирасиз, — деди Хрякин изтироб чекиб, — мен шошилиб турибман.

— Йўқ, ахир сиз менинг аҳволим билан қизиқдингиз-ку? Нималар қилиб юрганимни сўрадингиз. Ҳозир нима қилиб юрганимни айтиб берсам... Хўп қаерда тўхтаган эдик... Нима қилдим? Кеча мен Қоқуркинларникига, ҳаваскорлик спектаклини кўришга бордим. Уша ерда Мария Потаповнани учратиб қолдим. «Эртага албатта келинлар» деди у ва...

Хрякин одамгарчиликни ҳам унутиб менинг қўлимдан бармоқлари ёпишиб қолган қўлини тортиб олди-да йўловчиларга урина-сурина қочиб кетди.

Мен гарангсираб йўлкадан кетаётган эдим, дақиқа ўтмасдан бошқа бир танишим Игнашкинга рўпара келдим.

Игнашкин ҳеч қаёққа шошилмаётган эди.

— Салом, бирор янгилик борми?

— Бўлмасамчи, — дедим ҳансираб, — Везувий кеча портлабди. — Уқидингизми?

— Шундайми? Йўғ-е. Мен кеча клубда эдим. Етти сўм ютдим. — Чекасизми?

— Йўқ, чекмайман.

— Қандай бахтиёрсиз пул тўплайсизми?

— Йўқ.

— Бу ҳақда айтишади-ку...

— Яхши биламан. Бир киши бошқасига: «агар сиз чекмасдан пул тўплаганингизда, ўзингизнинг уйингиз бўлган бўлурди» — дебди. Иккинчиси ундан сўрабди: «Сиз чекасизми?» — «Йўқ» — дебди. «Демак уйингиз бор экан-да». — «Йўқ!» Э, ҳа-ҳа дея кулишибди. Қалай?

— Мен ҳам шу латифани сизга айтмоқчи эдим. Қаёқдан била қолдингиз?...

Унинг сўзини бўлдим.

— Аҳволлар қалай?

— Бир нави. Узингизчи?

— Раҳмат. Хайр. Қириб туринг.

— Қирарман. Хайр. Раҳмат.

Унинг хотиржам, уйқусираган юзига нафратомуз қараб:

— Сиз бахтли одамми, жин урсин сизни?

— Нега жин урсин.

— Шунақа латифа бор. Хайр. Қириб туринг.

— Раҳмат кирарман. Дарвоқе, янги арман латифасини биласизми?

— Биладан, биладан, жуда кулгили. Хайр, хайр.

Аза дастурхонида

Шу куни мен азада ёзилган тушлик дастурхонида бўлдим. Стол усти шишалар, колбаса, пирог яна бошқа ликопчаларда увулдириқ юлдузча шаклида кесиб қўйилган. Оғзига рўмолини босиб бева аёл ёнимга келди.

— Эшитдингизми? Қандай бахтиқароман...

— Албатта эшитдим... Бўлмаса бу ерга келармидим. Ахир фотиҳага қўшилиб турибман-ку.

— Ҳа-ҳа...

Мен, «Раҳматли ўлими олдидан жуда қийналдим, худонинг иродаси, ҳаммамиз ҳам бир кун унинг ҳузурига борамиз», дея марҳумнинг бевасини юпатмоқчи эдим, лекин бунинг ўрнига:

— Нега рўмолни оғзингизга босиб юрибсиз? Ахир кўз ёши у ердан эмас, кўзингиздан томади-ку? — деб сўрадим.

Бева аёл диққат билан менга қараб олди-да, тўсатдан узата бошлади:

— Ароқми? Колбасами? Марҳамат еб, раҳматликни хотирасини хурсанд қилинг.

Яна ҳўпиқиб йиғлай бошлади.

Бинафша ранг кофта кийган аёл ҳам йиғлайди ва уни юпатади:

— Бўлар энди! Узингизни босинг...

— Йўқ!!! Узимни боса ол...май...ман. Энди нима қиламан? Мени қай кунларга солдинг, Иван Семёнович?..

— Қай кунга солди? — дея қизиқиб сўрадим.

— Улди-ку...

— Шунақа, — деди кир кўйлак кийган бурни кўкиш чол, — одам боласи яшай-яшай оқибат ўларкан.

— Сиз нимани истардингиз? — дейман қовоғимни уйиб.

— Тушунмадим, — деди бурни кўкиш чол.

— Нимасини тушунмайсиз. Сиз яшай-яшай оқибат ўларкан, дедингиз. Нима одам боласи яшай-яшай оқибат султоннинг саройидаги ахта қулга айланишини хоҳлармидингиз?.. Еки сут фермасидаги сигирга айлансинми?

Чол кутилмаганда бўғилиб, йўтала-йўтала кула бошлади.

— Ҳазрат хай! сурардим: эҳтимол, бу чолни савоб учун чақиришган бўлсалар керак. Эҳтимол бу чол мени мотам маросими ташкилотчиларидан деб ўйлаб, ўзини ҳайдаб юбормасин, деб қўрқса керак.

Мен унинг нам қўлларини ушлаб ўзига келтирмоқчи бўлдим. Йўғон бир жаноб (оғзига бир бўлак ханталли ветчинани жойларқан) кўзёшини артиб сўради:

— Марҳумнинг ёши нечада эди?

— Олтмиш.

— Оҳ, худойим, — деди йўғон киши. — Ҳали бемалол яшаса бўларди.

Бу қадимий жумла, яна шундай учта қадимий жумлани туғдиради.

— Худонинг ўзи берди ва яна ўзи олди! — деди қироат билан сочи папила руҳоний.

— Бир куни ҳаммамиз худонинг ҳузурига борамиз, — деди бинафшаранг кофтали хоним.

— Айтишадикун ҳаммамизнинг жойимиз ўша ерда, — дея бараварига хўрсиниб қўшилишди яна икки меҳмон.

— Худди шундай айтишади, — мен ҳам гапга қўшилишаман. — Мен, очиги, Иван Семёновичга ҳавас қиламан!

— Ҳа, — хўрсинди йўғон. — У аллақачон ўша ерда!

— Ўша ердами, бошқа ердами бу ҳали номаълум... Лекин биз нимани эшитсак у ҳам эшитиб турибди.

Йўғон кутилмаганда менга энгашиб, қулоғимга:

— У тирикликда ҳам кам эшитарди. Эси паст, қип-қизил тентак эди раҳматли. Ҳатто хотинининг ҳамма приказчиклар билан дон олишганини сезмасди ёки эшитмасмиди?

Шунақа биз тентак, бепаросат одамлар ўзимизнинг яна бир довдир эси паст ўртоғимизни кўриб, уни хотирлаб ўтирибмиз.

Хурсандчилик

Шу кун мен буларнинг ҳаммасидан ташқари Кормалеевларникида бўлиб туни билан хурсандчилик ҳам қилдим.

Етти киши рангпар, чарчоқ хонимни ўраб олганча ялиниб, ёлвориб куйлашини илтимое қилишарди:

— Битта қўшиқ айтиб беринг.

- Тўғриси, айта олмайман...
- Айтинг илтимос!
- Ишонинглар менга, бугун овозим яхши эмас.
- Айтсайиз бўлади!
- Тўғриси мен ялинтиришни хуш кўрмайман, жаноблар... мен...
- Куйласангизчи.
- Айтдим-ку—овозим хаста...
- Зарари йўқ куйласа бўлади!
- Сизларга нима десам экан, — дея кулди хоним.
- Куйлашга тўғри келади.

Бу ҳаётда кераксиз нарсалар мунча кўп бўлмаса: хонимнинг қўшиқ айтишини жуда илтимос қилишганда у куйлашни истамаганини аввал бир ўйлаб кўрса бўларди-ку... Охир-оқибат бутунлай акси бўлиб чиқди, уни ҳеч ким кўндира олмагач, у тўсатдан жазавога тушиб ўзининг ёқимсиз овози билан ёмон бир романсни куйлашга киришди. Шу билан тугади.

У куйлаганда, ҳамма ўзаро шивирлаб, кулиб ўтиришди. Бироқ охирги пардага етганда, хонимнинг талантига қойил бўлгандек жимиб қолишдики, ҳатто қарсак чалишни ҳам эсдан чиқаришди.

Ҳозир, ҳамма ҳушёр тортиб, «Қойил! Қандай зўр талант!» деб олқишласалар керак деб ўйладим.

Бир дақиқалик довдираб қолишдан фойдаланиб, бармоқларим билан столни чилдирма қилиб:

— Ҳа-ҳа... Зўр эмас, мазаси йўқ. Бўш. Ҳақиқатан ҳам овозингиз йўқ экан, — дедим.

Ҳаммалари чувиллашди. Туриб қўшни хонага чиқдим. У ерда бошқа бир хонимга дуч келдим: юзлари чиройли, кўринишдан ақлли, бу хоним. Бу ерда мен дам олиб суҳбатлашадиган бирдан-бир жонон эди.

— Келинг, лақиллашамиз, — дедим унинг ёнига ўтирарканман. Сиз ақлсиз, ҳар нарсага жаҳлингиз ҳам чиқавермаса керак. Бу ерда нечта хонимсизлар?

У менга кулимсираб қаради.

— Олти дона.

— Ҳаммалари ҳам эрга чиқишни хоҳлайдими?

— Жуда ҳам.

— Суҳбатлашганда ҳаммалари ҳеч қачон, сираям турмушга чиқмайман дейишади-ку.

— Бўлмасамчи... ҳамма.

— Эрларини шилиб бўлгач, ҳаммалариям уларга бевафолик қилишадими?

— Агар мижози иссиқлари хоҳлашса бевафолик

қилишади. Бўлмаса фақат эрларини шилишади, жолос.

— Сиз ҳам шунақами?

— Мен ҳам.

Хонада икқаламиздан бошқа ҳеч ким йўқ эди. Мен дилрабо жувонни қаттиқ қучиб, уни меҳрибонлик билан ўпдим ва бир оз овуниб Кормалеевларникидан ташқарига чиқдим.

Уйқу олдидан

Хотиним уйда мени кўз ёши билан қарши олди:

— Нега эрталаб холамни хафа қилдинг?

— Нега холаңг гапиради?!

— Ахир доим жим туриш мумкин эмас-ку.

— Агар гапиришга сўзи бўлмаса мумкин.

— Қари аёл. Эскиларни ҳурмат қилиш керак.

— Бизни эски гиламимиз бор. Шу гиламни калтак билан уриб, чангини қоқишни ҳар куни хизматчи қизга буюрасан. Рухсат берсанг холаңгни ҳам шундай қилардим. Иккаласи ҳам эски; иккаласи ҳам ярамас, иккаласи ҳам чангли.

Хотиним йиғлайди ва менинг яна бир куним одатдаги мумтоз жумлалар билан тугади.

— Сиз эрқаклар ҳаммаларинг бир гўр.

Уйқуга ётаман.

— Э, Худо! Ақалли сен бандаларингга раҳминг келсин, уларга яхши-яхши, ёруғдан-ёруғ тушлар ҳадя этгин.

НИНОЧКА

Тортиш хизмати бошлиғи, кекса Мишкин кабинетига ходима Ниночка Редковани таклиф этиб, унга иккита хомаки қоғоз узатиб, оққа кўчириб беришни илтимос қилди. Мишкин бу қоғозларни узата туриб, қуёш ёруғида Ниночкага биринчи марта диққат билан разм солди. Унинг рўпарасида ўрта бўйли, кўкраклари баланд, семизгина қиз турарди. Унинг чиройли, оппоқ бетлари хотиржам, фақат вақт-вақти билан кўм-кўк кўзлари учқун сачратиб турарди. Мишкин қизга яқин келиб сўради:

— Сиз... биласизми... Мама бу қоғозларни кўчириб берсангиз. Сизни қийнаб қўймайманми?

— Нега энди? — ҳайрон бўлди Ниночка, — Мен бунинг учун ойлик оламан.

— Шундай-шундай... ойлик. Тўғри, ойлик оласиз. Машинкага қадалиб кўкрагингиз оғримайдими? Шундай чиройли кўкраклар оғриб турса борми, яхши эмас.

— Кўкрагим оғримайди.

— Жуда хурсандман. Сизга совуқ эмасми?

— Нега энди совуқ бўларкан?

— Кофточкангиз шундай юқа, бамисоли ҳарирдек. Мунчаям чиройли қўллар. Сизнинг қўлларингизда ҳам мушак борми?

— Қўлларимни тинч қўйинг.

— Жоним... Бир дақиқа... тўхтаг... Нега қочасиз... Биласизми, анови ... Узун енгларингиз остидан...

— Қўлимни қўйворинг! Қандай журъат этасиз! Оғриди-е! Ярамас!

Ниночка Редкова кекса Мишкиннинг сертомир, чайир қўлларидан юлқиниб, халос бўларкан тортиш хизмати ходимлари ишлаб ўтирган умумий хонага чиқди. Қизнинг сочлари ҳар томонга тўзғиган ва чап қўли билакдан юқориси қаттиқ оғрирди.

— Аблаҳ, — дея ҳансирарди Ниночка. — Мен сени шундай қўймайман.

Қиз ёзув машинкасининг қопқоғини беркитиб кейин ўзи ҳам кийиниб бошқармадан чиқиб, йўлкада тўхтади. Уйлади: «Қимга борсам экан? Адвокатга бораман».

Адвокат Язичников Ниночкани дарҳол қабул қилди ва уни диққат билан эшитди.

— Қандай ярамас! Бунинг устига чол бўлса! Хўп, энди нима қилмоқчисиз?

Меҳрибонлик билан сўради адвокат Язичников.

— Уни Сибирга сургун қилиб бўлмайми? — дея илтимос қилди Ниночка.

— Сибирга мумкин эмас... Лекин уни жавобгарликка тортса бўлади.

— Хўп, тортинг.

— Гувоҳларингиз борми?

— Ўзим, ўзим гувоҳман, — деди Ниночка.

— Йўқ, сиз жабрланувчи. Агар гувоҳлар бўлмаса, эҳтимол зўрлаш натижасида у ер-бу ерингизда из қолгандир?

— Албатта, бор, у мени зўрламоқчи бўлди. Қўлимдан қаттиқ ушлади. Эҳтимол, ўша жойи кўкаргандир.

Адвокат Язичников Ниночканинг думалоқ кўкракларига, чиройли лаби ва кўз ёшлари томчилаб турган анордек юзларига ўйчан қаради.

— Қўлингизни кўрсатингчи, — деди адвокат.

— Мана бу еримда, кофточкамнинг остида...

— Кофточкангизни ечишга тўғри келади.

— Ахир сиз доктор эмас. Адвокатсиз-ку, — ҳайрон қолди Ниночка.

— Бунинг ҳеч фарқи йўқ. Доктор билан адвокатнинг вазифаси бир-бирига яқин. Баъзан аралашиб ҳам кетади. Сиз алиби нима эканлигини биласизми?

— Йўқ, билмайман.

— Ҳа, шунақа, билмайсиз. Мен жиноятни очишим учун, ҳаммадан олдин сизнинг алибингизни аниқламогим лозим. Кофточкангизни ечинг.

Ниночка қип-қизарганича, чуқур хўрсинди ва ўнғай-сизланиб қистиргичларни очиб кофточкасини бир елкасидан туширди.

Адвокат унга ёрдамлашди. Ниночканинг дўмбоқ қўли, чуқурчали билаги яланғоч ҳолга келганда адвокат пушти елкасидан қуйроққа қизарган ергача бармоқлари билан босиб-босиб кўрди.

— Кечирасиз, — деди у ютиниб, — мен ўзим ишонишим керак. Қўлларингизни кўтаринг. Бу нима? Кўкракми?

— Тегинманг менга! — дея қичқирди Ниночка. — Қандай ҳаддингиз сиғди?

Аъзою бадани қалт-қалт титраб кофточкасини ҳовлиқиб кия бошлади.

— Нима ҳафа бўлдингизми? Касацион нуқтаи назардан тасдиқлашим...

— Сиз — безбет, шилқимсиз! — дея унинг сўзини бўлди Ниночка ва эшикни қаттиқ ёпиб, жўнади.

Йўл бўйи ўз-ўзича гапириб борарди.

«Нега ҳам адвокатга бордим? Тўғри докторга боришим керак эди. Энг яхшиси докторга бориш. У қабиҳ зўрланиш ҳақида маълумотнома беради».

Доктор Дубято ёши ўтиб қолган савлатли киши эди.

У Ниночкани очиқ чеҳра билан қарши олди, қизни эринмай тинглади, аввал тортиш бошқармаси бошлиғини, сўнг адвокатни болахонадор қилиб сўқди.

— Ечининг! — деди қатъий.

Ниночка кофточкасини ечди, доктор Дубято касбига хос қўлларини ғалати ишқалади.

— Нимага қараб турибсиз, бутунлай ечининг...

— Нега энди бутунлай? — қизиқди Ниночка, — у менинг қўлимдан ушлади. Сизга қўлимни кўрсатаман.

Доктор Ниночканинг қоматига, сутдай оқ елкаларига қараб олиб, қўллари билан сийпалай бошлади.

— Очиғи, сиз ечинишингиз керак... Мен сизнинг барча аъзоингизга ретроспектив нигоҳ ташлашим керак. Рухсат этинг сизга ёрдамлашай.

У Ниночкага эгилиб, хира кўзлари билан қизнинг баданини кўра бошлади, лекин бир дақиқа ўтар-ўтмай Ниночканинг шапалоғидан Дубятонинг бурнидан кўз-ойнаги учиб кетди. Шундай қилиб Дубято нафақат ретроспектив нигоҳ ташлашдан, балки оддий қарашдан ҳам анча вақтгача маҳрум бўлиб қолди.

— Қўйворинг мени!... Э, худойим! Нақадар аблаҳсиз эркаклар!

Доктор Дубято ҳузуридан Ниночка қаҳр ва ғазабдан қалт-қалт титраб чиқди.

«Ана сенга инсонларнинг бир-бирига дўстлиги! Зиёли кишилар-а... Йўқ, буларнинг ҳаммасини башарасини очиб ташлаш, ниқобдаги бу авлиёларни шармандасини чиқариш керак».

Ниночка бир неча бор йўлакдан нари-бери бориб келгач, ўзини қўлга олди. Сўнг машҳурлиги билан анча шуҳрат қозонган, ҳар ҳафта икки-уч бор ҳақсизликни фош этувчи мақолалар ёзиб турувчи виждони пок журналист Громовга боришга қарор қилди.

Журналист Громов Ниночкани аввал хушламайроқ

қабул қилди. Ниночканинг ҳикоясини тинглагач, энг охирги ҳолатларни эшитганда жуда таъсирланиб кетди.

— Ҳа-ҳа! — дея аччиқ кулди. — Ана сизга кишиликнинг дардига дармон бўладиган, оғирини енгил қиладиган энг яхши одамлар! Ана сизга эзилган, хўрлаган инсонларни ҳаққоният ва адолат нурлари билан мунаввар қилувчи ҳақпараст инсонлар. Маданият тумани ортидаги бу кимсалар ҳаётда ҳар хил қиёфага кириб юрадилар. Жирканч вужуд билан ҳалига қадар яшаб келаётган йиртқичлар... Ҳа-ҳа. Мен сизларни яхши биламан!

— Кофточкамни ечишим керакми? — Қўрқа-писа сўради Ниночка.

— Кофточкани? — Нега кофточкани?... Ҳа, дарвоқе... кофточкани еча ҳам бўлади. Кўкарган жойларни кўриш қизиқарли... маданият...

Громов Ниночканинг елкаси ва яланғоч қўлларини кўргач, афти буришди ва бош чайқади.

— Ҳар қалай сизнинг қўлингиз... ахир ҳар қандай аппаратни инсонга қўйиб бўладими? Олинг бунди. Йўқ... тўхтанг? Мунча хушбўй ҳид қаердан келяпти? Агар сиз рухсат берсангиз мен шў қўлни ўпсам... мана бу, букилган жойидан... Оҳ... ҳм... кўна қолинг энди. Бундан ҳеч кимга зарар етмайди. Менга эса аллақандай ғалати ҳузурбахш этади, бунди...

Громов аллақандай янги, ғалати ҳузурни ҳис эта олмади. Ниночка ўпишни бутунлай рад қилди ва кийиниб ташқарига чиқди.

Кечқурун Ниночка ўз уйида йиғлаб ўтирарди.

Кейин кимгадир ўз дардини айтиб, юрагини бўшатгиси келди. Қийиниб, яқин қўшнисиди, мебелли хонада истиқомат қилувчи табнатшунос талаба Ихнелмонов-никига йўл олди.

Талаба Ихнелмонов туну кун китобдан бош кўтармай ўқирди. Одамлар, ҳамиша уни рангар, чиройли бетларини китобга қадаб ўтирганини кўришарди. Шунинг учун ҳам Нина ҳазиллашиб бу студентни профессор деб чақирарди.

— Ниночкага саломлар! Агар у чой ичишни хоҳласа, чой ҳам ветчина ҳам ўша ерда. Ихнелмонов бўлса навбатдаги бобни ўқиб тугатиши керак.

— Ихнелмонов, бугун мени қаттиқ хафа қилдилар, — деди Ниночка ўтираётиб.

— Хўш, ким экан улар?

— Адвокат, доктор, яна бир чол... шундай ярамаски улар.

— Нега сизни хафа қилишди улар?

— Биттаси қўлимдан ушлаб, кўкартирди, қолганлари унга қараб тегишишди.

— Шундай... — китоб варақлади Ихнелмонов, — бу яхши эмас...

— Менинг қўлим огрийди, қаттиқ огрийди, — дея Ниночка қўлини аянчли чўзди.

— Муттаҳам ярамаслар. Чой ичинг.

— Эҳтимол, — қайғули жилмайди Ниночка, — сиз ҳам ўшалардек қўлимни кўришни истарсиз.

— Унинг нимасини кўраман? — жилмайди студент, — кўкарган бўлса бордир. Сизга шундай ҳам ишонаман.

Ниночка чой ичишга киришди. Ихнелмонов китоб варақлай бошлади.

— Ҳалига қадар қўлим ёняпти, — дея шикоят қилди Ниночка, — бирор нарса ҳўллаб боссакмикан?

— Билмасам!

— Ё қўлимни сизга кўрсатайми? Мен биламан, сиз бошқалардай эмассиз. Сизга ишонаман.

Ихнелмонов елкаларини қисиб қўйди.

— Сизга нимаси огир... Агар мен медик бўлганимда кўриб қўярдим. Ахир мен табиатшуносман.

Ниночка лабини тишлаб ўрнидан турди.

— Ҳар қалай кўриб қўйинг, — деди қатъий.

— Хўп, майли, қўлингизни кўрсатингчи... овора бўлманг... кофточкангизни елкангиздан туширсангиз кифоя... Бўлди... Шуми? Ҳм... Ҳақиқатдан ҳам кўкарган. Бу шум эркаклар. Зарари йўқ яқин орада тузалиб кетади.

Ихнелмонов ҳамдардлик билдириб бош чайқади ва яна китобини қўлга олди.

Ниночка бош эгиб, жим ўтирди. Унинг яланғоч елкаси чироқнинг хира ёруғида жилосиз ялтираб турарди.

— Енгингизни кийиб олсангиз бўларди, — дея маслаҳат берди Ихнелмонов. — Бу ер жуда совуқ.

Ниночканинг юраги сиқилиб кетди.

— У яна оёғимнинг тиззадан юқорисини ҳам чимчилади, — деди Ниночка узоқ жимликдан кейин.

— Тегишмай ўл! — дея бош чайқади студент.

— Кўрсатайми?

Ниночка лабини тишлади ва юбкасани кўтармоқчи эди студент ҳовлиқиб деди:

— Нимага керак? Ахир чулқингизни ечишга тўғри келади, бу ерда эшиклардан совуқ шамол эсиб турибди. Шамоллаб қоласиз; яхши эмас. Худо ҳаққи, мен доно рус халқимиз айтганидек, медицина деганда қулоқ-бурни кесилгандекман. Чой ичинг!

У ўқишга тушиб кетди. Ниночка яна бир оз ўтиргач, чуқур сўлиш олиб бош чайқади.

— Борай энди. Менинг айтганларим сизни ишдан чалғитади.

— Нега энди ўтирибсиз-да, — деди Ихнелмонов ўрnidан чаққон қўзғалиб, хайрлашиш учун Ниночкага қўл чўзаркан.

Ниночка ўз хонасига кириб кроватига чўзилди ва кўзларини юмиб, яна бир бор:

— Ҳамма эркаклар мунча ярамас-а, — дея такрорлади.

АТРОФДАГИЛАР

Бир киши уйланишга қарор қилди.

Она

— Мен уйланишим керак, — деди у онасига.

Она бир оз ўйлаб туриб оби дийда қилди. Кейин ёшларини артиб деди:

— Пулинг кўпми?

— Билмасам.

— Хўп, латга-путтадан ниманг бор? Идиш-товоқ керак бўлади. Яна кумуш қошиқ, сочиқ ва ликопчалар... ҳаммасини сотиб олиш лозим. Агар савдогарга рўпара бўлсанг. юрак ўйноғи қилади. Меҳмонхонани бутунлай ўзгартириш керак. Обрулироқ бирор меҳмон қабул қилсанг, шармандаю шармисор бўласан. Пар ёстиқ борми? Пар тўшакчи? Сўрамай қўя қол.

Фақат она:

— Бўлғуси хотининг сени севадимми? — деб сўрамади.

Ўйнаш

— Мен уйланаман, — деди у севгилисига.

Ўйнаши оқариб кетди.

— Унда мен-чи?

— Сен мени унутишга ҳаракат қил.

— Заҳар ичаман.

— Агар сен озгина бўлса ҳам мени яхши кўрсанг, бундай қилмайсан.

— Менми? Сеними? Яхши кўраман? Биласанми, азизим. Айтмоқчи, бугун менга Сергей Иванович қўнғироқ қилиб, уч марта гаплашди. Баҳорда у билан Кавказга кетмоқчимиз.

Бир оз ўйлаб туриб, кейин сўради:

— У қиз... бойми?

— Эҳтимол.

Юраги таскин топгандек:

«У мени пул учун қўймоқчи. Ҳар қалай бу унчалик алам қилмайди», деб ўйлади.

Фақат ўйнаши:

— Бўлғуси хотининг сени севадими? — деб сўрамади.

Хизматкор қиз

— Мен уйланаман, — деди хизматкор қизга.

— Унда мен нима қиламан? Мени қўймоқчимисиз? Е бошқа жой излайми?

— Нега энди, сиз қолаверасиз.

— Фақат барин, сизлар икки киши бўлсаларинг, иш ҳаққи ҳам икки ҳисса ошади. Биринчидан; хотинингизни даҳмазаси кўп бўлади. Майда-чуйда, кир-чир дегандай, супир-сидир. Хуллас; беш сўмча қўшилади.

Ҳатто хизматкор қизнинг ҳам хаёлига:

— Бўлғуси хотинингиз сизни севадими? — деган оддий, инсоий савол келмади.

Ўткинчи

Ўйланиш тараддудида юрган киши қувноқ, ширакайф ўткинчига рўпара келгач; жилмайиб туриб, деди:

— Биласизми, — мен уйланмоқчиман.

— Аҳмоқ бўлибсан.

Ўйланиш тараддудидаги киши эсанкираб қолди.

— Нимага?

— Худо раҳмат қилсин сени.

Бу ўткинчи ҳам одамлар сафига шўнғиб кетаркан:

— Бўлғуси хотининг сени севадими? — деб сўрамади.

ЭРҚАКЛАР

Уртача мебелли хонада яшаган киши, хизматкор аёлнинг келиб кетувчилар ҳақида хабар бериш одати йўқлигини яхши билади... Сизни сўраб келувчи эркак ёки аёл қанчалик хунук бўлмасин очиқ кўнгил хизматкор аёл сиз одамларни қабул қилишга тайёрмисиз, ёки йўқми, сўраб ҳам ўтирмайди.

Бир кечқурун уйда эдим. Ўз хонамда диванда чўзилганча, ортиқча ҳаракат қилмасдан ҳордиқ чиқарардим. Жуда ҳаракатчан, жонсарак киши бўлганим учун ҳам бу ҳолдан сира чарчамасдим.

...Бўш даҳлизда оғир қадам товуши ва аёл киши юбкасининг шитирлаши эшитилиб, тўсатдан эшигим қаттиқ урилди.

Беихтиёр:

— Киринг! — дедим.

Бу оддийгина кийинган, мотам шляпасидаги унча ёш бўлмаган аёл эди.

Дивандан сакраб туриб, аёл томон уч қадам босиб, ҳайрон бўлиб сўрадим:

— Сизга нима ёрдамим керак?

У менинг юзимга диққат билан тикилди.

— Мана у қанақа экан, — деди аёл тўнғиллаб. — Мен уни шундай киши деб сираям ўйламаган эдим. Чиройли... Ҳалиям чиройли-я... Орадан олти йилдан ортиқ ўтган бўлсаям.

— Мен сизни танимадим, пошша ойим! — дедим ҳайрат билан.

Аёл аянчли жилмайди.

— Мен ҳам сизни танимайман, афандим. Тақдир тақозоси билан учрашиб турибмиз. Сиз билан ҳали узоқ суҳбатлашишга тўғри келади.

— Марҳамат, ўтиринг. Ҳайронман... Кимсиз ўзи?

Азадор аёл ҳозиргина ўтиргани стулдан туриб, унинг суянигини ушлаганча, қайғули оҳангда тантанавор сўзлай бошлади.

— Мен бундан олти йил бурун, ўз эрига хиёнат қилиб, сизни севган ўша жувоннинг онасиман... у... у...

хўп, бу ҳақда кейин. Мен ўша севгилингизни онаси-ман!...

Орамиздаги муносабатни аниқлашга шу далилнинг ўзи етарли деб ўйлаган аёл бир муддат сукут сақлади. Мен эсам бу далиллардан қаноатланмасдим. Ҳеч бўл-маса ўз қизининг фамилияси ёки отини айтар деган умидда унинг оғзини пойлай бошладим. У ҳамон жим. Орага қайғули, мотам сукунати чўкди.

Аёл чуқур хўрсиниб тилга кирди:

— Э, биласизми, энди мен кимман?.. Мана, нима демоқчиман. Қулоқ солинг. Менинг қизим... сизнинг севгилингиз, яқинда ўз қўлимда номингизни қайта-қайта айтиб, жон берди.

Мен оддий бир шўхликнинг қандай кирдикорга ай-ланишини ўйлаб, дивандан туриб кетдим ва алам би-лан бошимни ушлаб:

— Улдими?! Бу қандай даҳшат, худойим! — дедим.

— Демак, сиз менинг гўзал қизгинамни ҳали унут-мабсиз? — дея шивирлади аёл рўмолчасининг бурчига кўз ёшларини артиб. — Уйлаб кўринг, бундан беш йил-ча аввал ажралиб кетгансизлар... Сизнинг хиёнатингиз-дан бечора қизгинам, қизгинам қанчадан-қанча азият чекмади, дейсиз. Иқроп минутларида ҳаммасини айтиб берди.

Аччиқ ҳақиқат, қайғули ва бадкирдор қилмишимдан жуда оғир аҳволда қолдим. Дамим ичимга тушиб кетди. Ҳозир энг ярамас ва ниҳоятда қабих бир кимса ҳолида кўрдим. Агар менда жиндай мардлик ва инсоф бўлган-да эди, бу оддий, кўнгилчан кампир олдида барча-бар-часига иқроп бўлардим.

«Жонгинам!.. Эрлик хоним билан ёш йигит ўртасида-ги ошиқ-мошиқлик муносабатлари — ҳаётнинг унутил-мас, бахтли онлари, энг ширин дамлар наҳотки, то тобутгача шундай сир сақланса?.. — Мен бўлсам... ҳеч аниқ эслаёлмаяпман, қайси бир эрли хоним ҳақида гап кетаяпти... Ася Званцевами? Ёки Ирина Николаевнами? Наҳотки Вера Михайловна Березаева бўлса?»

Мужмал бир кайфиятда диванга қайта чўкиб, келуб-чи аёлга синовчан назар ташладим ва бошимни солин-тирганча оҳиста сўрадим:

— Қизингиз ҳақида бирор нарса айтиб берингчи...

— Нима ҳам дердим?.. Ҳозиргизга маълум, уларнинг феъл-атворлари тўғри келмади. Чиқишолмадилар. Эри уни тушунмас... тўғриси, унинг кўнгил талабларига жавоб бера олмас эди... Шунда унинг ҳаётида ёш, чи-

ройли келишган йигит — сиз пайдо бўлдингиз. Раҳматли қизим бир умр шундай ширин сўзларни, эркалашларни орзу қилиб яшарди. Биринчи учрашувда айтган жон ўртар сўзларингиз эсингиздадир?

— Эслайман, — дедим ишончсиз бош силкиб, — нега эсламай! Қани, такрорлангчи. Сизга аниқ айтдимми? Нималар деди?

— Уша оқшом уйда эри бўлмаган экан. Тўсатдан, деди у, жуда келишган, ҳаяжонли, чақмоқдай йигит — сиз кириб келибсиз. Унинг намли кўзларини кўриб, сизни ким хафа қилди, деб сўрабсиз ва бунинг сабабини узоқ суриштирибсиз. У айтмабди... Шунда сиз уни юпата-юпата белидан оҳиста қучиб ўзингизга тортиб, секин шивирлабсиз: «Гўзалим! Сен менинг бахтимсан, ҳаётимсан! Кўриб турибман, бу уйда сени ҳеч ким тушунмайди, ҳеч ким сенинг ажойиб дилкаш юрагингни қадрига етмайди. Сен бу ерда ёлғизсан. Сени, сенгинани баҳолай оладиган дунёда бир киши бор. У бугун ҳаётини, бутун инон-ихтиёрини сенинг ҳукмингга ҳавола қилади».

— Тўғри, бу менинг усулим, — дея ўйчан жилмайдим. — Ҳозир бу усулни бутунлай ташлаб юборганман...

— Нима?! — деди кампир.

— Айтдимку тўғри, деб. Бу мен унга айтган сўзларнинг айнан ўзи.

— Ана шундай. Кейин сиз... уни ўпа бошлабсиз...

— Эҳтимол, — иқрор бўлдим. — Бундан бошқача бўлиши мумкин эмас. Давомини айтингчи, яна у нималар деди?

— Бир неча кундан кейин у билан шаҳар боғини айланибсизлар. Унга, бир минутга уйингизга кириб, бир пиёла чой ичишни таклиф этибсиз... Қизим, эрлик хотиннинг бўйдоқ, ёш йигитнинг уйда меҳмон бўлиши ҳеч қандай ахлоққа тўғри келмайди, дея кўнмабди. Бу эрига хиёнат қилишдай гап, дебди. Сиз ундан хафа бўлиб, бутун боғни сўзсиз айланиб чиқибсизлар. У, «хафа бўлдингизми?», деб сўрабди. Сиз «Ҳа, — дея, — агар буни ҳақорат деб тушунсангиз, зорим бору, зўрим йўқ», дебсиз хомуш. Шунда у: «Агар ўзингизни яхши тутишга сўз берсангиз, киришим мумкин» дебди. Сиз елкангизни қисиб: «Сиз мени хафа қиляпсиз» дебсиз. Орадан ярим соат ўтгач, у сизникида бўлади, бир соатдан кейин эса батамом сизники бўлади.

Кампир яна стулдан кўтарилиб, тантанали оҳангда:

— Буларни эсласангиз керак! — деб сўради.

— Эсладим, — дедим. — Хўш айтингчи, мендан ажралиш олдидан нима дебди?

— У «Эҳтимол, сиз мени бундан кейин ҳурмат қил-массиз?» дебди. Сиз уни кўксингизга босиб, «Йўқ! Ҳали ҳаётимда ҳеч кимни сенчалик яхши кўрмаганман», — дебсиз. Ана энди у йўқ... менинг қалдирғочим ўлди!..

Кампир йиғлади.

— Уф! — дея фарёд чекиб юбордим. — Агар уни Сизга қайтариш имкони бўлганда эди, шу мақсад йўли-да бутун ҳаётимни бағишлаган бўлардим!

— Йўқ... уни ҳеч ким у ёқдан қайтара олмайди, — деди кампир тақдирга тан бергандай.

— Яна мен ҳақимда у бирор нима дедими?

— У айтувдики, авваллари сизлар ҳар кунни учрашиб тураркансизлар, кейин кун оша, сўнгра тўсатдан сиз-нинг зарур ишингиз чиқиб қолиб, ҳатто ҳафтада бир марта ҳам учраша олмабсизлар. Бир кунни туйқус сиз-ни-кига келиб қолса, у ерда бошқа хотин бор экан.

Мен уятдан бошимни қуйи солинтириб, диваннинг лўласини асабий силай бошладим.

— Буни эслайсизми? — сўради аёл.

— Эслайман.

— У йиғлаганда, сиз, юракка буюриб бўлмас экан, яхшиси яқин дўст бўлиб қолайлик, дебсиз.

— Наҳотки, шундай таклиф қилган бўлсам? — дея нишончсиз сўрадим.

Умуман бу менга ўхшарди. Дунёда бирорта хотин, севгини дўстликка алмашмаслиги, бундай сулҳга сира кўнмаслигини яхши билардим. Эҳтимол, мен унда — «Биз бир-биримиздан совиб кетдик, орамизга совуқчилик тушди», — дегандирман. Ҳар бир хотинда ҳам ўзига хос шаън ва иззат-нафс деган гаплар бор. Бу ҳолатда у: «Ким деб ўйлайсан мени бир умр сенга исиганим йўқ!» — дейди-ю, «Хўп, хайр!!!» деб чиқиб кетади.

Эҳтимол, кампир бир нималарни аралаштириб юбор-гандир.

— Марҳума ўлими олдидан менга бирор нима қол-дирмадими?

Учинчи бор кампир стулдан тантанавор туриб, учин-чи марта тантанавор деди:

— Қолдирди! У ўзининг мурғак қизини муждасини қолдирди.

— Менгами?! — Бақириб юбордим, — Нега энди?

— Ўзингизга маълум, бундан уч йил олдин унинг эри ўлган, мен бўлсам қариб қолдим, бунинг устига тез-тез касал бўлиб тураман...

— Нега энди атайи менга қолдиради?

Кампир аламли жилмайди.

— Ҳозир мен сизга бир нимани айтиб бераман. Бу сир ҳали ҳеч кимга маълум эмас. Уни раҳматли то ўлгунича ҳеч кимга билдирмай келган. Боланинг ҳақиқий отаси — Сиз!

— Вой, худойим! Наҳотки? Сиз бунга ишонасизми?

— Улим олдидан алдашмайди, — деди кампир қатъий. — Сиз унинг отасисиз, энди қизингизга ғамхўрликни зиммангизга олишингиз керак.

Оқардимми, қизардимми ўзим билмайман, лабларимни қаттиқ қимтиб, бошимни кўксимга солинтирганча узоқ ўтирдим. Аллақандай мавҳум хаёллар оғушида эдим.

— Эҳтимол у адашгандир? — дедим тўнғиллаб. — Бола, мендан эмас, эридан бўлгандир?

— Ҳурматли жаноб! — деди кампир улуғвор оҳангда. — Бундай ҳолларда аёллар сира адашмайдилар. Бу уларгагина хос инстинкт.

Қовоғимни уйганча ўйга толдим.

Бир томондан мен ўзимни одоб, ахлоқли, рисоладаги одам ҳисоблар, шунинг учун ўз-ўзимни ҳурмат қилар ва виждоним буюрган ишни амалга ошираддим. Бу бола мен учун жуда қадрли, севган аёлимдан қолган тирноқ. Иккинчи томондан тўсатдан пайдо бўлган бу даҳмаза ҳаётимни бутунлай издан чиқариб, антиқа мураккабликларга, келажакда чигал мажбуриятларга сабаб бўлиши мумкин. Мен отаман! Менинг қизим бор!..

— Унинг оти нима? — сўрадим мулоғим.

— Вера, онасининг отини қўйганмиз.

— Яхши! — дедим қатъий. — Мен розиман. Уни ўз қарамоғимга оламан. Фақат қизалоқни фамилияси Двухтробникова бўлсин.

— Нега Двухтробникова? — ҳайрон бўлиб тикилди кампир.

— Менинг фамилиямда. Ахир мен Двухтробниковман-ку!

— Сиз... Двухтробниковмисиз?!

— Бўлмасамчи.

— Вой, мен ўлай! — деди ғалати меҳмон даҳшатли қичқириб. — Демак сиз у эмассиз?!

— Ким у эмас?

— Демак сиз Класевич эмасми?! Қизалоқ Класевични фамилиясида. Мана шу манзилда туради.

Юрагимга тўсатдан кучли бир тўлқин ёпирилгандек бўлди.

— Класевич, — қаҳ-қаҳ уриб кулиб юбордим. — Табриклайман Сизни! Бир эшик адашибсиз. Класевич нариги хонада, ўн биринчи номерда яшайди. Менинг хонам ўнинчи рақамли. Юринг, мен сизни кузатаман.

Шўх, қувноқ бир алфозда кампирни қўлидан ушлаб ўзимга эргаштирдим.

— Қаранг-а! — дердим завқ билан, — менинг фамилиям Двуутробников. — Ўнинчи рақам. Класевич бўлса анови томонда. Уники — ўн биринчи рақамли хона. У бу хонада анчадан бери яшайди, мен билам ён-ма-ён. Бўлмасамчи! Класевич... Жуда келишган одам. Ҳозир сиз у билан танишасиз. Демак, сиз ўн биринчи ўрнига ўнинчига тушибсиз?! Ҳа-ҳа... Кичкина англашил-мовчилик. Бўлмасам-чи! Класевич!!! Уйдამисиз? Бир хоним сизни зарур бир иш билан йўқлаб келибдилар... Боринг, хоним пошша... Ҳа-ҳа-ҳа... Мен бўлсам, эшити...иб ўтираверибман-а...

АЛЛО

...Юзма-юз туриб қилинган шахсий суҳбат, бамисоли мактуб, уни ўнлаб саҳифада давом эттириш мумкин; телефондаги суҳбат эса—телеграмма, ҳар бир сўзини тежаб, ҳатто тиниш белгиларини ҳам қўймасдан жўнатилади.

(Ушбу ҳикоядан олинган)

Маргимуш айрим касалликлар учун жуда фойдали дори; агар одамни бир қошиқ маргимушни ютишга мажбур қилинса, иккаласи ҳам шубҳасиз ўлади. Одам ҳам, маргимуш ҳам.

Арқон эса унга осилмаган вақтда жуда фойдали нарса; бироқ арқон билан одамнинг белига тушурсангиз, ўша заҳоти арқон ўзининг фойдали хислатини йўқотади.

Табиат ажойиб чарақлаб турган кўк кўзли чақалоқни яратар экан, қанчадан-қанча куч сарфламади, дейсиз. Чақалоқдан ҳам гўзал, мўъжизали яна нима бор. Қайси биримиз чақалоқни эркаламаган, ёки чақалоқ билан завқланмаганмиз. Агар бирор кимса тўртинчи қават деразасидан боласини йўловчиларга қарата отмоқчи бўлса, йўловчилар нафрат билан қарайдилар ва у кимсадан жирканадилар.

Бу масалада мен нинадан фойдали нарсани билмайман. Нинани ютиб кўрингчи.

Бу билан мен қилич билан соқол қиртишлаб, зонтикнинг дастаси билан кўзга тушган хасни олиб бўлмаганидек, ёки бўлар-бўлмасга телефонда мақсадсиз ярим соатдан кўпроқ валақлаган бировлар ҳақида гапирмоқчи эдим...

Зотан улар бу эзмаликдан ҳеч қандай қусур кўришмайди.

* * *

Гоҳида менга бир ойимқиз телефон қилади. Мен атай унинг отини айтмайман, чунки ҳар бир одамнинг ўз ойимқизи бор, унга албатта қўнғироқ қилади.

Бундай қизлар феъл-атворини тасвирлаш қийин. У кучли эҳтирослардан изтироб чекмаган, ёки даҳшатли нарсалар билан заҳарланмаган: бу қиз унчалик нодон эмас, ҳар қалай у-бу нарсани ўқиган. Агар шундай

қизлардан юз нафарини хушторларига аралаштириб, театрға қамасангиз, улар ажойиб театр томошаси кўрсатадиган ғалати тўдага айланадилар.

Кўчада улар кўча оломонига айланадилар. Мабодо бир вабоми, ёки ўлат рўй бериб қолса, жамоатчилик фикрига асосан «Она ватанзимизнинг бахтсизлик оқибатида кўрган зарарининг» қонуний аксар фонзини ташкил этадилар.

Ҳеч ким ҳеч қачон улардан «Евгений Онегин»ни ёзишмайди, ёки Исаакиевский соборини бунёд этишмайди. Бироқ уларни бу ҳаётдан йўқотиш мумкин эмас, чунки уларсиз ҳаёт қашшоқлашиб қолади. Тарих китобида улар ўз хушторлари билан алоҳида ўринни эгаллашади. Улар шунақа оппоқ қоғозки, тарих саҳифаларида алоҳида қора ҳарфларда бўртиб туришади.

Агар улар ўз хушторлари билан бўлмаганда театрлар бўшаб қолар, модапараст китоблар ношири касодга учрар, марказий станциядаги телефонисткалар ишсизликдан семириб кетишарди.

Ойимқизлар телефончи аёлларга уйқу беришмайди. Бир неча ўн минг кишидан иборат бўлган бу ойимқизлар уларни ҳар соатда ўзларини бошқа аллақандай рақамга улашларини талаб этишади.

Афсуски, бу ойимқизларга ҳеч ким юзма-юз турни қилинган суҳбат, бамисоли мактуб, уни ўнлаб саҳифада давом эттириш мумкин, телефондаги суҳбат эса — телеграмма, ҳар бир сўзни тежаб, ҳатто тиниш белгиларини ҳам қўймасдан суҳбатлашиш кераклигини тушунтира олмайди.

Уқувчилардан бирортаси шу ҳақда ойимқизга тушунтирмоқчи бўлса, у ўша заҳоти менга қўнғироқ қилиб, ростдан ҳам мен шу ҳақда ёздимми, умуман қандай яшайман? Утган ҳафта мени аллақандай аёл билан кўрганлари, ростми, деб сўрашади.

* * *

— Сизни телефонда сўрашяпти!

— Ким сўраяпти?

— Айтишмади.

— Минг марта айтганман, кимлигини албатта сўра деб.

— Сўрадим. Айтишмайди. Нуқул кулишади. Сени ҳеч тимага ақлнинг етмайди, дейишади.

— Эҳ, худойим. Алло! Ким телефонда?

Ойимқиз экан. Жавоб беради:

— Вой, мунча дағал овоз. Бугун кайфиятингиз жойида эмасми дейман?

— Йўқ, ёмон эмас. Телефон хирилляпти, — дейман юзаки мулозамат билан. — Қанақа бизбоп яхши янгликлар?

— Нима? Қанақа яхши қиз? Қачондан бери хушомад қиладиган бўлдингиз?

— Бу хушомад эмас.

— Хинг, биламиз. Ҳамма эркаклар ҳам хушомад қилиб, кейин ҳеч қандай хушомад қилмадим, дейишади. Минг афсус, афсус, у менинг юзимни кўрмаяпти.

— Нима дедингиз?

Унга нима ҳам дейман. Дастурхонимда сочилиб ётган суяклардан бирини ташлайман:

— Уйдан гапиряпсизми?

— Қизиқсиз-а! Бўлмаса қаердан гапирардим?

Ойимқизга нима ҳам дердим.

— Киндякинларниқидан деб ўйлабман.

— Киндякинларниқидан? Ҳм! Ҳали сиз Киндякинларни ҳам ўйлайсизми? Эҳтимол, Сизга Киндякина хоним ёқар? Сиз ҳақингизда эшитган эдим-а... Ҳа...Ҳа...

— Уша шунақа гап-сўзларни ташиб юрибди.

Кейин у кимларгадир ўз хушторлари ҳақида гапирди.

— Кеча мен уни шундаям тузладимки.

Телефон гўшагини қулоғимга тутганча тарновни учига қўнган чумчуқни лоқайд кузатаман ва раҳматли отамнинг «Нега мени чумчуқ қилиб яратмадинг, худо-йим» деган сўзларини эслайман.

Қулоғим тагида овоз янграйди:

— Нима гап ўзи, ухладингизми?

— Ухлаганим йўқ.

Гапириш керак бўлган пайтда сўз топа олмаслик қандай даҳшат?

Яна шу ҳақда қанча ўйласанг, шунчалик эсинг пасаяди...

— Алло! Нега жимсиз? Сиз билан телефонда гаплашиш ниҳоятда оғир-а? Айтингчи, нима қиялпсиз, ўзи?

Бироз сукут сақлаб, шундай қочириқли гапни ўйлаб топдимки, эшитган ҳар қандай киши трубкани осиб, орқасига қарамай қочган бўларди.

— Нима қиялпман? Қоғоздан пул ясапман.

— Алло? Сизни эшитмаяпман!

— Қоғоздан пул ясапман дедим-ку!!!

— Қанақа қоғоз пул?

— Мен. Ясаяпман.

— Нималар деяпсиз, ўзи.

— Сиз сўрадингиз, мен жавоб бердим.

Бу киноядан у батамом эсанкираб қолди.

— Оҳ, ҳамиша шундайсиз, мунча ҳозиржавоб бўл-
масангиз! Тавба, бу гапларни билмадим; қаердан то-
пасиз? Тўғриси, айтингчи, нима янгиликлар?

Пастки лабимни тишлайман; яна бир марта вужу-
димда шўртанг қон кўпиргандек бўлди.

— Вампирлар¹ нега бундай қилишаркан.

— Нима-а?

— Одам қонидан вампирлар қандай маза топишар-
кан, шунга тушунмаяпман.

Ойимқиз суҳбатнинг бошқача тус олаётганига эъти-
бор ҳам бермай:

— Сиз вампирлар борлигига ишонасизми? — деб
сўради.

Албатта ишонаман десам, гўё менга бу суҳбат
бутунлай аҳамиятсиздек туюлади, шунинг учун:

— Ишонаман, — дедим мужмал.

— Қаранг-а, уялмайсизми? Шундай маданиятли
киши аллақандай вампирларга ишониб юрса? Айтингчи,
бу фикрингизни исботлаш учун сизда қандай асос бор?
Алло!

— Нима?

— Сизда қандай асос бор, деб сўраяпман.

— Кимга? — маънисиз сўрайман, ўзим эса телефон-
нинг ён томонида қоқилган плакатдан «Нароновичда
тайёр кўйлақлар бошқалардан кўра арзон эмас дея
исботлаган кишига юз сўм берилади» деган сўзларни
ўқидим.

— Аввало, «Кимга» эмас, нимага дейилади.

— Нима «нима»га?

— Асос.

— Ҳаёт кутиб турмайди, — дея эътироз билдирдим
асосли қилиб.

— Йўқ менга айтингчи, нега сиз аллақандай вампир-
ларга ишонасиз? Бу қандай мутаассиблик.

— Бу интуенция.

Бу сўзнинг маъносини тушунмаса керак, у «а-а-а»
деди ва чўчиган қушчадек иккинчи булоққа қўнди.

— Умуман нимани эшитяпсиз?

¹ Вампир—афсона, гўрдаи чиқиб одамларнинг қонини сўрувчи мурда.

— Нароновичда тайёр кўйлақлар бошқалардан арзон эмас, деб исботлаганга юз сўм берилади.

— Қанақа Наронович?

— Тикувчи. Хотин-қизлар кийимини тикади.

— Бўлмагур гапларни айтманг. Қиз бола билан гаплашаётганингизни унутманг. Умуман кейинги пайтларда бутунлай ўзгариб кетдингиз.

Мана биз бир-биримиздан икки ёки уч чақирим нарида қулоғимизга ичи бўш каучук дастакни тутиб турибмиз. Мендан унга қараб ингичка алоқа сими тортилган.

Нега бу сим тез-тез узилиб туради.

Яхшиямки симнинг энг нозик ерига каттакон қуш кўниб, бирданига... Тўғрисиям бундай ҳол юз бериши мумкинми? Мабодо дастакни секингина дераза пешойнасига қўйиб кетилса-чи. Кейин ҳаммасини шу «Лаънати телефон»га тўнкаса ҳам бўлади. («Ҳамниша шундай, тармоқда узилиш! Одамдек гапиришга ҳам қўйишмайди!»)

Менинг сўзларимда суҳбатни бўлиш керак. Ойимқиз мени сўзимни тугаллай олмаганим учун азоб чекапти, деб ўйласин.

— Алло! Мени эшитяпсизми? — деб кичкирамай. Мең сизга ҳозир қизиқ бир воқеани айтиб бераман. Фақат иккаламизнинг орамизда қолсин. Хўпми? Сўз берасизми?

— Бўлмасамчи, сўз берганим бўлсин. Эшитмасам ёридиб ўламан! Қани?!

— Биласизми, кеча Бакалеевлар квартирасига қадам кўйишим билан у ердан ранги мурдадек оқарган, терлаб кетган Шмагини чиқиб келса бўладими. Мен...

Шундай деб телефон дастагини дераза ромига қўйдим, агар жойига осиб қўйсам, ойимқиз қайта қўнғироқ қилиши мумкин. Гўшакни қўйдиму енгил нафас олиб оёқ учида юриб нари кетдим (қалам товушлари эшитилма-син).

Ойимқизнинг нариги томонда жинниен чиқиб, қутураётганини тасаввур қилиб турибман:

— Алло! Мен сизни эшитмаяпман! Вой, худойим-эй. Менга каранг, яхши қиз! Бу марказми? Нега бизларни узиб қўйдингиз?! 54-27 номерини теринг!

Телефонистка, эҳтимол, қўпол овозда жавоб берад:

— Трубка олиб қўйилган ёки тармоқда узилиш рўй берган.

Бечора телефонистка.

* * *

Бирда ойимқиз менга эрта тонгда қўнғироқ қилди. Ҳаво совуқ бўлганлиги учун кўрпага ўралиб олганман, шу тонгда мени ҳеч қандай куч каравотдан узиб ололмас эди.

Фақат қўнғироқ бўлганда, уч минутча унинг жиринглашини эшитиб ётдим, охир оқибат совуқда дилдираб ўрнимдан туриб телефонга отилдим. Пол совуқ бўлганлиги учун дам у оёқда, дам бу оёқда. ҳақкалаб, гўшакни кўтардим.

— Алло! Қим?

— Салом! Ҳалиям ухляяпсизми? Одатда вақтли уйфонардингиз-ку. Мен аллақачон уйфонганман. Хўш, нима янгиликлар?

Иккинчи оёғимга сакрарканман, совуққина гап қўшиб турдим. Ун минутлик суҳбатдан кейин қуйидаги юпатувчи сўзларни эшитдим:

— Мен яхшигина жойлашиб олганман: ловуллаб турган каминга яқин катда ётибман, иссиққина. Чиройли бир қиз тирноқларимни бўяб турибди. Қайноқ кофе хўплаб, журналларни варақлаб, телефонда гаплашяпман, телефон ҳам ёнгинамда столда турибди. Айтмоқчи, биласизми сизга нима учун қўнғироқ қиляпман... Алло! Нега жавоб бермайсиз? Марказ! Марказ! Бу нима деган гап? Яна тармоқда узилиш рўй бердими? Вой, худойимэй!..

* * *

Мана ҳикояни ҳам ёзиб тугатдим. Ун минглаб ойимқизлар эҳтимол уни ўқишар. Агар, атиги, ўн нафар ойимқиз ёзилганлар ҳақида ўйлаб кўриб, нима демоқчилигимни тушунишса, бу ҳаётда яшаш бир мунча енгиллашарди.

* * *

Илтимос, бошқа газеталар кўчириб босишсин.

ҚУМДАГИ ИМОРАТ

I

Бурчакда биқиниб ўтирганча уларнинг антиқа қилиқларини ўйчан кўзатардим.

Шунга амин эдимки, нозик тананинг юқори қисми бошқага эмас, хотини Линочкага тааллуқли эканлигидан эр Митя аниқ тасаввурга эга бўлса-да, бу хил саволлар байрамона мамнуният туфайли бериларди.

— Мана бу митти қўлча кимники?

Энг асосийси хотиннинг жавобида эди.

— Меники жоним. Бу қўл менга қарашли. Наҳотки ўзинг кўрмаяпсан?

Бу ёлғонни рад қилиш ўрнига эр Митя хотинини қучиб ўпа бошлади. Нега у бундай қиляпти худо билади. Кейин эр хотинини қучоғидан оҳиста бўшатиб, унинг тўла, бесўнақай қорнига қараб туриб мендан сўради:

— Нима деб ўйлайсан, эртага нима бўларкин?

— Окрошка, иккинчисига дўлма, кейин крем.

Еки:

— Эртага қайси кун? Жумами? — дейди эр анқовланиб.

Мен бўлсам бу хил тўсатдан берилган бемаъни саволларни унчалик ёқтирмайман.

— Э, йўқ, — дея кулиб юборди у. — Бизда нима туғилади?

— Нима? — Менинг ўйлашимча; сизларда албатта яқинда бола туғилади.

— Буни биламан. Ким? Ўғилми, қизми?

Унга амалий маслаҳат бергим келди: агар у бўлғуси боланинг жинсини билмоқчи бўлса, ошхона пичоғи билан хотинининг қорнини ёриб кўрсин, ҳаммаси аниқ бўлади. Лекин бу хил маслаҳатдан у даҳшатга тушиши мумкин, шунинг учун бепарво:

— Ўғил, — дедим.

— Ҳа-ҳа! Ўзимам шундай деб ўйлайман. Мана бундай катталиқдаги, дўмбоқ, қип-қизил ўғил бола... айрим кўринишларга қараганда бола жуда йирик туғилса керак... шундай эмасми? Айтчи, биз ундан кимни тайёрлаймиз.

Эр Митя ўзининг бемаъни саволлари билан жонимга тегиб кетди, шунинг учун:

Сабзи қайласи билан котлет! — демоқчи эдим, лекин:

— Муҳандис. — дедим баланд овозда.

— Тўғри. Муҳандис ёки шифокор. Линочка! Сен Александрга анови йўрғакчаларни ҳали кўрсатмадингми? Орқаликничи? Бу қандай гап? Кўрсат.

Мен Линочканинг уятчанлигида ҳеч қандай нуқсон кўрмасдан, секин эътироз билдирдим:

— Нега энди, ҳозир кўриш шартми? Кейин, бирор кун кўрарман.

— Нега энди ҳозир эмас. Ишончим комилки, бу сенга жуда ёқади.

Олдимга бир нечта чит матолар—йўрғак ва тўртбурчак орқаликлар ташланди.

Мен бармоғим билан битта йўрғакчани ушлаб кўриб:

— Яхши йўрғакча экан, — дедим тортинчоқлик билан.

— Бу пойпеч! Мана, ана бу нарса сенга ёқади.

«Ана бу нарса» шубҳасиз, менга ёқди. Мен қувноқ кайфиятда бош чайқаб қўйдим.

— Иштончаларми?

— Дўппичалар. Олти мавсумга мўлжаллаб олинган. Ҳаммасига етади. Бешикчани кўрмадингизми, ҳали?

— Кўрдим. Уч марта кўрдим.

— Юринг! Мен сизга яна бир марта кўрсатаман. Сизга жуда ёқади.

Бешикни диққат билан кузатиш бошланди.

Эр Митянинг кўзлари ёшланди.

— Ман бу ерда у етади. Йирик, дўмбоқ ўғил бола. «Дадажон, — дейди у менга, дадажон, менга карамель бер», дейди. Ҳмм... эртага карамель жамлаш керак.

— Бир пуд етар; — дея маслаҳат бердим.

— Бир пуд кўплик қиларов, — деди эр Митя ўйчан биз билан меҳмонхонага қайтаркан.

Утирдик. Одатдаги савол берилди:

— Мени ким ўпади?

Хотин Линочка бу мажбурият унга юкланганини яхши билади.

— Бу кимнинг лабчалари-я?

Бурчакдан мотамсаро овозда:

— Шуни ишонтириб айтаманки, лабчалар ёки юздаги бошқа аъзолар; ҳаммаси хотинингга қарашли. Ҳаммаси хотинингники, — дедим энсам қотиб.

— Нима?

— Ҳеч нима. Агар шубҳалансанг, хотинингни тана-сидаги барча аъзоларини ёзиб чиқ баъзи-баъзида улар-ни шу рўйхат асосида текшириб тур.

— Дўстим... мен сени тушунмай қолдим... Линочка, у бугун негадир асабийлашаяпти. Шундай эмасми? Се-нинг кўзчаларинг қаерда?

— Эй! — дедим бақириб. — Агар сен унинг бурнини ушлаб кўрсанг, сал юқорироқда буруннинг ўнг ёки чап томонидан унинг кўзчаларини топасан! Вақтни ўтказ-масдан бошқа жойини изламай қўяқол.

Сакраб туриб, хайрлашмасдан чиқиб кетдим. Орқам-дан шундай қизиқ бир саволни эшитдим.

— Мен ўпишни истаган бу қулоқчалар кимники ўзи?..

II

Яқинда ғалати бир хат олдим:

«Қимматли Алек бугун у, эҳтимол енгилланар! Ту-шундингни? Тез кел; бўш бешикни яна бир марта кўра-миз. У ўзини жуда яхши ҳис этапти, ҳар эҳтимолга қарши карамель олиб қўйдим... Сенинг бахтиёр Митянг... Яқинда ота бўламан!.. Ҳа-ҳа-ҳа!!!»

«Шўрлик бахтдан ақлдан озганга ўхшайди» — шун-дай деганча зинапоядан югуриб тушганча унинг квар-тирасига йўл олдим.

Эшикни эр Митянинг ўзи очди.

— Салом, жўражон! Нега мунча бепарвосан? Таб-рикласа бўладими?

— Табрикла, — деди у қуруққина.

— Хотининг яхши қутулдими? Соғлиғи қалай?

— Етоқхонада ётган анови шўрлик қирчангини сўра-япсан, шекилли? У кишим ҳали ўзига келмаганмиш... Ҳа-ҳа-ҳа!

Унинг ёқасидан тутиб силкидим.

— Менга қара... ақлинг жойидами? Ёки бахтиёрлик-дан ақлингни еб қўйганмисан?

Эр Митя истехзоли қаҳқаҳа урди.

— Ҳа-ҳа, табриклашинг мумкин... юр, кўрсатаман.

— У албатта бешикда ётгандир?

— Бешикка йўл бўлсин! Анави саватда чойшаб ост-тида ётибдилар.

Ҳеч нимани фарқига бормасдан унга эргашдим. Кат-такон саватга яқинлашиб, чойшабни кўтариб диққат билан унга қарадим.

— Менга қара! — дея қичқирдим орқа чекиниб, — ахир у ерда иккита, шекилли!

— Иккита! Иккита шекиллимиш? Ҳа-ҳа! Учта! Жин урсин мени, учта!!! Иккитаси юзада, учинчиси тагида қолиб кетганга ўхшайди. Мен анави доя қиз ва ўғри алвасти энага уларни йўргакламасдан туриб саватга ташладим.

У мушти билан кўзини уқалади.

Менинг бошим қотиб қолди.

— Жин урсин... Ҳақиқатдан ҳам! Бу қандай рўй берди ўзи?

— Мен қаердан билай? Шунини истабманми? Мен аҳмоқ, йирик, дўмбоқ ўғил туғилади, деб қувониб юривдим-а.

У бош чайқарди.

— Мана сенга муҳандис.

Уни юпатишга ҳаракат қилдим.

— Майли, хафа бўлма, жўражон. Ҳали ҳеч нима йўқотилмаган.

— Қанақасига?! Хонавайрон бўлдим-ку...

— Нега?

— Биласанми? Энага ошхонада ўтириб, менинг барча кўйлақларимни йиртиб чақалоқларга кўҳлик тайёрлаб ўтирибди. Чўнтагимдаги бор пулимни шилиб олишди. Иккита бешик сотиб олиш ва яна иккита эмизувчи ёллашга... шундай қилиб, менинг келажак ҳаётим барбод бўлди. Хонавайрон бўлдим. Бу уччала ярамасни едириб, ичириб, кийинтиришнинг ўзи бўладими? Ҳали уларни ўқйтиш ҳам керак... Агар улар турли хил ёшда ҳам бўлса унда китоблар ва кийимларидан укалари фойдаланса бўларди... Энди эса уларнинг ҳар бирига алоҳида китоб ва кийим олиш, гимназияга пул тўлаш керак... улар катта бўлишгач папирос ўғирламайди, деб ким кафолат бера олади... Тамом... ҳаммаси тамом бўлди. Бу ярамас ва шўрлик хоним кўзини очиб, болани кўрсатишни сўрар. Шунда унга ҳаммасини бир йўла кўрсатишни буюраман. У даҳшатдан оёқларини чўзиб қолмасайди, деб ўйлайман. Нима дединг.

— Жўражоним! Нималар деяпсан? Яқиндагина хотинингдан «Бу кимнинг қўлчаси? Кимнинг қулоқчаси?» деб сўраганларинг эсингдан чиқдимми?

— Ҳа... қани энди ўша қўлчалар ва лабчалар қўлимга тушса эди! Балого йўлиқгур! Ҳаммаси тамом... барбод бўлди... йўргакчалар, бешикчалар, муҳандис...

— Эй, нодон банда, хотинингда нима айб? Бу табитнинг қонуни-ку.

— Қонун? Бу қонунсизлик! Эй, энага! Бу ахлатга бешикларни келтир! Саватни қоқиб ташла! Дарвоқе сиёҳ билан уларнинг белига белги қўйишни унутма, эмизганда адашиб кетмасин... О, парвардигор!

Эшикдан чиқаверишда нимқоронғуликда каттакон тунука қутига урилиб кетдим. Қутини кўтариб ўқидим:

«И. Кунишкин фабрикаси, болалар карамели. Таъриф-тафсили билан».

АҲМОҚҚА ЛАТИФА

Бу жаноб семизликка мойил қиёфасида ўзига ишонч ва хотиржамлик акс этиб турган, овози мулойим ва айни чоғда сервиқор бир киши эди.

— Мана Сиз ёзувчисиз, — деди у мен билан танишгач. — Ҳажвчи ёзувчисиз. Демак, Сиз жуда кўп қизиқ воқеаларни биласиз. Шундайми?...

— Ҳар қалай, — дедим камсуқумлик билан.

— Қамтарликни қўятуринг. Қизиқ, кулгилироқ бирор нарса айтиб беринг... Ўлгудек яхши кўраман.

— Узр, «кулгили нарса» деганда нимани тушунасиз?

— Шу... кулгилироқ, нчак узди бир нарса-да. ...Сўзимни ерда қолдирмассиз, ҳар қалай. Худо берган мутахассисиз. Хўп денг энди, камтарлик қилманг.

— Биласизми... мен сизга ҳикоялар тўпламимни тавсия этган бўлардим. Лекин ундан «кулгили нарса»ни албатта топа олмасиз, дея ишонтира олмайман.

— Э, йўқ; қўйсангизчи. Сиз менга оғзаки айтиб беринг. Мен эшитишни хоҳлайман... Қисқароқ бир нарса бўлсаям майли. Биқинни ушлаб куладиган бир нарса чиқиб қолар!...

Мен билинар-билинемас елка учирдим ва ҳафсаласиз дедим:

— Бўлмаса эшитинг. Она кичкина ўғилчасини саёқ, маишатпараст отаси изидан қаҳвахонага юборади. Ўғилча у ердан отаси билан эмас, ёлғиз ўзи қайтиб келади. Онаси: «Отанг қани, у ерда нима қилиб ўтирибди» деб сўрайди: Ўғилча жавоб беради: «Уни қаҳвахонада кўрдим... Оғзи тўла кўпик; ўша ерда ўтирибди». — «Нимага, хафами?» — «Йўқ, унга янгидан бир кружка пиво узатишибди».

Бу жудаям қизиқ, «кулгили нарса» демоқчи эмасман. Лекин у қайси бир томони билан менинг янги танишимнинг диққатини ўзига тортар; у беихтиёр кулиб юборар, ёки шунчаки жилмайиб қўяр, ҳеч бўлмаганда маъқуллаб бош чайқар деб ўйладим.

Йўқ. У менга хотиржам, бир оз уйқули кўзларини тикиб:

— Хўш? — деди.

— Нима хўш?
— Кейинчи?
— Ҳаммаси шу.
— Отаси нима бўлди, уйга қайтдимми?
— Қайтдимми, қайтмадимми бунинг аҳамияти йўқ...
Ҳаммаси боланинг жавобида.
— Сиз ўйлайсизки у жавоб бердимми?
— Отам оғзи тўла кўпик; ўша ерда ўтирибди, деб жавоб берди-ку.
— Хўш?

— Биласизми, мен тўқиган бу латифанинг қаймоғи шундаки бола нимани кўрган бўлса, айнан шуни оқизмай-томизмай келиб айтган. У отаси оғзига тутиб турган кружкани кўрган, кружка тўла кўпикли пиво, шунинг учун ҳам ўғилча соддалик билан «Отам оғзи тўла кўпик ўша ерда ўтирибди» деб жавоб берган. Онаси бўлса, буни одамга нисбатан рамзий маънода тушуниб, бирор нарса бўлибдими, дея хавотир олади.

— Рамзий маънода?

— Ҳа.

— Хавотир олдимми?

— Ҳа!

— Хўш?

— Яна нимага хўш?

— Демак, онаси эрига бирор кор-ҳол бўлган деб ўйлаган, ҳолбуки у хотиржам пиво хўплаб ўтирган экан.

— Ҳа-да!

— Ҳа-ҳа-ҳа! Э, қойил! Офарин, буни қаранг-а. У хафадир деб ўйласа-ю, ота ўша ерда хотиржам пивони хўплаб ўтирса! Ҳа-ҳа-ҳа! Умуман биласизми, шу қаҳвахоналар.

— Нима-а?

— Айтмоқчиманки, қаҳвахоналарга бўйдоқлар қатнаса майлига-ю, бироқ оилали одамларнинг шу оғир замонда кириб-чиқиши унчалик тўғри келмаса керак... Бундай ночорларга қаҳвахонага қатнашга бало борми?...

Мен унга совуқ бир қараб олиб, сир бермасдан жим қолдим.

Афтидан бу одам жуда хушмуомала, эътиборли бўлиб; муаллифни айтилган нарса учун рағбатлантириш кераклигини яхши тушунса керак, уст-устига кула бошлади.

— Ҳа-ҳа-ҳа! Э, қойил! Худо ҳаққи, ўзимни тута олмаяпман. Отам, дейди, ўша ерда кўпик ичаяпти, хафа...

Онаси-чи, онаси! Қанақа калтафаҳм... О—ҳа-ҳа-ҳа! Қани; яна бирор нарса айтиб беринг.

«Э, азизим, — деб ўйладим, — сени бу хил енгил-елпи ингичка нарсалар билан тешиб бўлмас. Сенга мос йўғонроқ бир нарса керак».

— Утинаман, яна бирор нарса айтиб беринг, бир мазза қилайлик.

— Хўп бўлмасам. Бир ресторанга мижоз кириб келибди. У қўлидаги соябонини кираверишда қолдириб, биров уни ўғирлаб кетмасин дея хавотир олиб соябоннинг дастасига қўидаги мазмунда хатча ёзиб қистириб қўйибди: «Бу соябоннинг эгаси бир қўлида ўн етти пудни кўтара олади... Қани; соябонни ўғирлаб кўрчи!» Соябоннинг эгаси тушлик қилиб ташқарига чиқибди. Кираверишда нимани кўрибди денг? Соябон йўқ; унинг ўрнида қўидаги мазмунда хатча турарди: «Мен ҳар соатига 15 чақиримга югура оламан. Қани тутиб кўрчи».

«Кулгили нарсалар» ишқибози менга хайрихоҳ қараб олиб сўради:

— Хўш, кейинчи? У ўғрини қувибдими, йўқ?

Мен чуқур сўлиш олдим-да, босиқлик билан тушунтирдим.

— Йўқ; уни қувиб туюлмаган. Асосий гап қувиб туришда ҳам эмас. Латифанинг қаймоғи, иккала хатчадаги бир-бирига тескари мазмунда. Биринчи хат эгаси ўз қўлининг кучига ишониб, енгилмаслигига писанда қилади, ҳолбуки, у ундан ҳам муҳимроқ бақувват оёқлар борлиги билан ҳисоблашмайди.

— Муҳимроқ дейсизми?

— Ҳа.

— У соатига неча чақирим югураман деб ёзибди?

— Ўн беш чақирим.

— Бу кўп ҳисобланадими?

— Ҳар қалай.

— Агар ўша биринчи соябоннинг эгаси ўғрини ўша хатчани ёзиб турганда қўлга туширса; роса дўппослаб, думини тагига қалампир қистирса борми, бақувват оёқлари ҳам иш бермай қоларди-а?

— Билмасам.

— Ҳар қалай менимча бу воқеага анча замонлар бўлгандир. Ҳозирги ресторанларнинг ҳаммасида кираверишда қолдирилган нарсаларга жавоб берувчи эшикбонлар туришди.

— Ҳа.

— Назаримда ҳозир ресторанлар анча маданийлашган. Авваллари ўғирлик ҳам унчалик кўп эмасди. А?

— Ҳа.

Иккаламиз ҳам жим қолдик.

— Яна соябон эгаси ўғридан тез югурадиган бўлганда ҳам уни тута олармиди деган савол туғилади. Чунки, ўғрини қувишдан олдин у қайси томонга қараб қочганлигини аниқ билиш керак, у йўлдан бурилиб кетдими, ёки соябонни бирор четга улоқтирган бўлса-чи, буларнинг ҳаммасидан қутулиб кетиши мумкин-ку, очиги, ҳеч қандай соябон ҳам ўғирланмаган, ҳеч ким ҳеч қандай ҳатча ҳам ёзмаган.

— Йўр-э?

Менинг қуруқ норози оҳангдаги луқмам латифалар ишқибозини ҳушёр торттирди, ўзини мамнун кўрсатиш, мени рағбатлантириш мақсадида бирданига хохолаб кула бошлади.

— Ҳа-ҳа-ҳа! Хо-хо-хо! Вой! Ичакларим узилди-е! Буни қаранг-а, соябон қаерда экан? Соябон бирпасда йўқ денг. Шундаям эпчил йигитлар бўларканми? Оғзингга бармоғингни олиб боришинг билан илиб кетишади шоввозлар. Бу хил кулгили нарсаларни қаердан излаб топасиз-а?! Яна бир нарса айтиб берсангиз-чи. Йўқ деманг энди, биродар...

— Айтайми? — дедим чимирилиб. — Бўлмаса, марҳамат қилиб тингланг. Бир жаноб қаллиғининг ота-онасиникига тушликка келибди. Бошмоғи оёғини сиқиб азоб бергач, столнинг остига секин ечиб қўйибди, лекин шу пайт хонада изғиб юрган лайча бошмоқни олиб қочибди. Куёв қўрқиб, қалтисроқ бир ҳаракат қилган экан, стол чайқалиб кетиб ҳозиргина қўйилган тарелкадаги иссиқ борш қайнанасига сачради. Лайчани қуваман деб қимматбаҳо гулдонни тушириб синдирди, кейин стол тагидан узатилган оёққа кўзи тушиб, ботинкани ечиб олишга уринса, қайнотасининг оёғи экан, ҳадеганда ботинка ечилавермади. Шунда у қайнотанинг қорнига оёғини тираб, бир тортган экан, унинг ясама ёғоч оёғи тиззадан узилиб, куёв шўрлик пардага ўралиб йиқилиб тушибди. Қучоғида қайнотасининг ясама ёғоч оёғи турарди. Худди шу пайт парда остидан оғзида бошмоқ билан лайча кўринибди...

У ёғини давом эттира олмадим. Қаттиқ, шайтоний бир қаҳқаҳадан янги танишим бўғилиб, зўрға нафас оларди. У диванда думалагандек, қўл-оёқлари билан типирчилаб, етар энди дегандек бўғилиб йўталарди.

Кулгидан қип-қизариб кетган, кўзлари намланиб турарди.

— Оҳ... оҳ! — деди у ингичка бўғиқ овозда. — Бўлди. Худо ҳаққи етар! Бу хил кулгили ҳикоянгиз билан мени ажалимдан бурун ўлдирасиз!..

Авваллари ҳеч тушунмас эдим. Мен барабаннинг устига йиқилиб тушиб, ўша ерда ухлаб қолган солдат, унинг ёнидан паришонхотир ўтиб кетаётган йўловчи, болалар аравачасининг бепарво итариб бораётган бахтиёр она, бир жуфт севишганлар, тўй тантаналари, унда масхарабознинг ёқасидан ичига сепиб юборган «қичитқи дори», қаллиғига севги изҳор этаётганда бурга чаққан ёш йигитнинг уйда қува-қува бургани тутгани ва бошқа ҳар хил ғалати ҳаракатлар учун ўн минг метрлаб киноленталарнинг исроф бўлишига сира ақлим етмас эди.

Энди тушундим.

НАШАВАНДЛАР

I

Хонада суҳбат давом этарди.

— Бир тийинимиз ҳам қолмади, ейиш-ичишга ҳеч вақо йўқ, ижара ҳаққи икки ойдан бери тўланмаган.

Мен:

— Шундай, — дедим.

— Кечқурун овқатланмадик. Бугун нонушта ҳам қилганимиз йўқ. Билмадим бундан кейин нима бўлади.

Мен буни ҳам маъқулладим.

Андрес ўсиқ соқолли бетларини сийпаб деди:

— Гулдай яшашнинг бир йўли бор. Бироқ, жуда кўнгилисизда.

— Одам ўлдиришми?

— Йўқ.

— Оғир меҳнатми?

— Унчалик эмас. Бунинг устига ҳар кунги машғулоти-тимиздек жуда кўнгилисиз. Ҳеч бўлмаса, бир кун таваккал қилиб кўраимизми-а?

— Майли. Хўш, ишни кўрсатинг бўлмасам?

— Э, нимасини айтай бирт бекорчилик. Қани очиқ ҳавога чиқайлик-чи.

— Хўжайин тўхтатиб қолса-чи...

— Зарари йўқ.

Биз хонадан чиқиб, даҳлиз бўйлаб юрарканмиз, мен шовқин қилмасдан оҳиста қадам босаман. Андрес бўлса атай, бамисоли отга ўхшаб оёқларини тўпиллатиб қадам ташлайди.

Узун даҳлизнинг охирига етмасданоқ бизни эпчил хизматкор аёл қувиб етди.

— Эй, Андрес, хўжайин Григорий Григорьевич сизни ҳозироқ ҳузуримга кирсин деди.

— Бирор гап бўптими? — деб шивирладим, деворга қисиниб.

— Шунақа дегин? Жонимиз билан. Қани юр дўстим.

Ижара хоналарнинг эгаси бўлмиш қари чол ўзининг тоза ва осойишта хонасида бизни жуда хунук қарши олди.

— Кечирасиз, жаноблар. Бир иш бўйича. Эҳтимол,

сизлар, «Бу кекса ҳайвон нега бизларни чақирди» деб ўйларсизлар.

Андрес афсус билан бош чайқаб:

— Чақирмасангиз ҳам барибир бугун ўзимиз кирган бўлардик, — деди совуққонлик билан.

Чолнинг кўзлари шодликдан чарақлаб кетгандек бўлди.

— Наҳотки? Ростми? Қандай қилиб?

— Сизга чин кўнгилдан, қизгин миннатдорчилик билдириш учун. Биласизми, жуда кўп мебелли тўқис хоналарда истиқомат қилганман, лекин уларнинг бирортаси ҳам сиздагидек тоза, озода ва осойишта эмас эди. Менга ишонинг. Тўғриси айтаяпман. Мен ҳар куни бундан (Андрес менга ишора қилди) Григорий Григорьевич бу ерларни, шунча бинони тартибга солиш учун куч-ғайратни қаердан олган экан деб сўрайман.

— Ҳа, — деди чол мамнун хохолаб, — тартиб интизом; тозаллик ва тинчликни сақлаш жуда оғир иш.

— Лекин сиз уни жуда олижаноблик билан амалга оширасиз, — деди Андрес, — бу қадар катта ғайрат ва ташаббус! Қойил! Эсимда, Сизда ўтган йил битта майда алкаш ва битта жонидан тўйган одам яшаган эди. Улар тартибни бузиб, шовқин-сурон кўтаришдими, деб ўйларсиз? Асло! Ичкиликбозни улфатлари судраб олиб келишганда у сираям шовқин қилмади, дами ичига тушиб кетган эди. Чунки у ўлгудек маст эди. Кроватга ташлашлари билан донг қотиб ухлаб қолди. Қотилчи? Эсингиздами? Секингина ўзини осиб қўйди. Тинчгина. Фақат эртаси куни хабар топишди.

— Рашқчи эр-хотинлар, — илиб кетдим мен, — эсингиздами, Андрес? Хотини эрини хизматкор хотин билан ушлаб олганда нима бўлгани? Ҳеч қандай шовқин-сурон ҳам кўтармади. Жанжал ҳам қилмади. У хизматкор аёлга мулойим кулиб яқинлашди-ю, оёқларидан олиб, очиқ деразадан улоқтириб юборди. Албатта унинг оёғи синди, лекин...

— Бу кўчада рўй берган, уни менинг мебелли хонамга сираям алоқаси йўқ...

— Албатта! Бунинг сизга нима алоқаси бор? Биров оёғини кўчада синдирса-ю, бунга ҳам сиз жавоб бера-сизми, ҳечамда!

— Шунақа! Бундай қийинчиликларни бартараф этиш учун сиздан жуда катта ирода ва талабчанлик талаб қилинади. Қошларингиз орасидаги анови тугунча сиз-

нинг ниҳоятда қатъиятлигингиздан ва мустаҳкам иродангиздан дарак бериб турибди.

— Кўринишингиздан ёшлигингизда жуда чиройли бўлганга ўхшайсиз?

— Ҳозир ҳам ёмон эмас, — деди Андрес имо қилиб, агар мен уйланган бўлганимда, хотинимни сиздан нари яширган бўлардим... Кечирасиз, эзмалик қилиб сизнинг анча вақтингизни олдик. Юр, дўстим. Қадрли Григорий Григорьевич, барча ижарачилар номидан сизга жуда катта миннатдорчилик билдирамиз... кетдик.

Чол хурсанд бўлганча меҳрибонлик билан қўллари-ни силкиб биз билан хайрлашди. Даҳлизда яна хизматкор хотин рўпара келди.

— Надя! — Андрес уни тўхтатди. — Мен сиздан бир нимани сўрамоқчиман. Айтингчи, кеча сизнинг хонангизда ўтирган офицер ким эди? Ўз кўзим билан кўрдим, у сизнинг хонангиздан чиқиб кетди.

Надя яйраб кулди.

— Бу менинг куёвим. Фақат у офицер эмас, мирзо, ҳарбий мирзо, штабда ишлайди.

— Ҳазиллашманг, худди офицернинг ўзи! Бўйинг устига бирам гўзал, юзидан ақл-фаросат ёғилиб турибди. Биласизми, Надичка, извошчи учун йўл кирага бир сўмлик майдангиз йўқми? Уларни биласиз-ку.

— Бўлса керак, — Надя чўнтақларини ковлай бошлади. — Бор экан. Мана. Сиз унинг юзларига қарадингизми? Қип-қизил...

— Ажойиб юзлар! Бамисоли пушти гулга ўхшайди-я. Кетдикми?

Уйдан чиқаверишда эшик олдида газета ўқиб ўтирган дарвозабонни кўриб сўрадим:

— Ҳалиям сиеват билан шуғулланаяпсизми? Шундай зиёли кишини кўрсам, очиги хурсанд бўлиб кетаман.

— Кетдик, — деди Андрес. — Бу ерга кераги йўқ. Арэймайди...

— Арзимаса, арзимас.

Измга бурилдим, Андресга итоаткорона эргашдим.

II

Кўринишдан ҳаёт эзгилаб ташлаган, ориқ, кўкси чўккан, букри бир одам рўпарамиздан чиқиб қолди. Унинг ерга қўйилган ҳар бир оёғи тиззадан қалтирар, бутун танасини тебратиб, кейин иккинчи оёғини ерга ишончсиз босиб бешиктерватардек тебраниб-тебраниб бизга яқинлаша бошлади.

— О! — деди ҳайрат билан Андрес. — Коля Магнатов! Танишинг... Кеча қаерда эдингиз Коля?

— Курашда эдим, — деди Коля бузуқ кайфият билан. — Одатдагидек. Эҳ, Андрес агар сиз Ҳабибуллининг оғир вазили швед Аренстрем билан олишганини кўрганингизда эди.

— Сиз ўзингиз кураш тушасизми, Коля? — деб сўради Андрес жиддий қиёфада.

— Менми? Менга йўл бўлсин? Мен унчалик кучли эмасман.

— Нега... унчалик эмас экан? Сизга ўхшаган ориқ; чайир кишилар, девдай қудратга эга. Графингиз қалайлар? Қани, қўлимни бир сиқиб кўрингчи.

Холдан тойган Коля Андреснинг қўлини олиб, кўзларини косасидан чиқаргудек бўлиб сиқа бошлади.

— Мм... қалай?

— Ой! Қўйворинг! — оғриққа тоб беролмагандек ингради Андрес. — У...у... вой, бўлди-е дев!.. Худди темир-а... Агар шундай дев билан олишсанг, бор-ку дунё билан хайрлашавер... қўлим увишиб қолди-я.

Андрес оғриқдан қўлини силкиб, ўйинга тушгандек ер тепинди, мен эсам Колянинг чўкик кўкрагига нуқиб сўрадим.

— Гимнастика билан болаликдан шуғулланасизми?

— Биласизми, — деди Коля тантанавор хиринглаб, — гимнастика билан бир умр шуғулланмаганман.

— Бўлиши мумкин эмас, — ҳайрон бўлдим, — эҳтимол, сиз қачонлардир жисмоний меҳнат билан шуғуллангандирсиз?

— Ҳеч қачон.

— Эсланг-чи. Эҳтимол бир вақтлар.

— Ҳа, бир марта, бундан етти йилча бурун томорқада эгат олган эдим.

— Ана, — деб қичкирди Андрес, — Ҳа, муғомбир! Ҳозир эгат, дедингиз, бир оз туриб яна бир нарса чиқади. Бунча камтарсиз! Сизни мушакларингизни яқиндан қараб кўрсан бўларди.

— Жаноблар, — деди Коля, — ҳали сизлар нонушта қилмадингларми?

— Йўқ.

— Ундоғ бўлса, Андрес, мен сизни ва келишган ўртоғингизни нонуштага таклиф этаман. Шу яқин ўртада ресторан бор... Битта алоҳида хонасини оламингиз, ҳозир ечиниб олай... Ҳмм... Ҳар қалай, мушакларим кўпам ёмон эмас...

— Ҳозир бизларда пул йўқ эди-ку, — дедим мен очиқчасига.

— Шуям гап бўлди-ю... Мен кеча мол-мулкдан бир нима олган эдим. Арзимаган пул... юринглар, кетдик.

Ресторан ҳужрасига киргач, Коля ястаниб ўтириб олди. Кейин вино, газак ва нонуштага овқат келтирилгач эшикни ёпиб, белигача яланғоч бўлиб олди.

— Шундай деб ўйловдима, — деди Андрес, — Қаранг; қотмадан келган, лекин мушаклари жуда бўртиб турибди, уни ўйноқлашини кўр. Яна машқ қилмаган эмишлар. Бу хил мушаклар катта тоғангда ҳам йўқ.

У Коляни қўлини букиб туриб деди:

— Бунни қара, қандай бақувват, ярамас!

III

Ресторандан кеч соат олтиларда чиқдик.

— Бошим айланаяпти, — нолиди Андрес, — театрга кетдикми? Мана бу бошқа гап! Извошчи!

Извошга ўтирдик. Иккаламиз ҳам хаёл суриб борардик. Извошчи эриниб, қамчи силкиди.

— Қара қандай ажойиб от; — деди Андрес, — бу от эмас; қуюн. Унинг тезлигини кўр. Ҳали қараб тур. Извошчи камчилагани йўқ, қамчиласа борми, шамолдай учади. Кўз очиб юмгунча, манзилга етиб борамиз. Бунни йўрғалашини кўр бай-бай?

Ҳақиқатан ҳам извошчи ўзини эшитмаганга олди-да; ўрнидан туриб, даҳшатли ҳайқириб қамчи босди. От жон ҳолатда чопиб кетди. Биз извошда орқага қалқиб думалаб кетишимизга сал қолди.

Ун дақиқадан сўнг биз Аскаронинг гримхонасида ўтириб, уни қизғин олқишлай бошладик.

— Умрим бўйи бундай ҳаяжонга тушмаганман, — деди Андрес йиғлоқи овозда, — онам қазо қилганда мен сизни «Отелло» ролида кўрган эдим. Бу икки хил ҳолат ҳали-ҳали мени тарк этгани йўқ. Раҳматли...

— Онангизми? — сўради Аскарон.

— Йўқ, Дездемона. Сиз уни бўғганда... Бу ниҳоят-да даҳшатли кўриниш эди.

— «Ревизор»даги Хлестаков, — дея қичқирдим қўлтиригга ўзимча сув пуркаб.

— Кечирасиз. Мен «Ревизор»да ўйнамаганман. У мен боп асар эмас.

— Мен айтмоқчиманки, Хлестаков... Агар сиз Хлес-

таковни ҳам ўйнасангиз борми?.. Сизга мос бўлмаса-да, уни ҳам қойил қилардингиз... Бу ролни сиз унутилмас жавоҳирга айлантирар эдингиз.

— Бас қил! — деди Андрес, — ҳозирданоқ ҳаяжонга тушяпман, лаззатланыяпман, ҳалақит берма.

— Қаранг, қаранг-а, — деди меҳрибонлик билан актёр. — Ўйлашимча ҳали сизлар билет ҳам олиб улгурмагандирсизлар?

— Бизми... ҳозир сотиб оламиз...

— Керак эмас. Шундай азиз меҳмонлар. Ҳозир ҳаммаси жойида бўлади. Митрофан, ана бу хатни кассага обор. Иккита учинчи қатордан. Қани тез!

Танаффусда фойени айланарканмиз, иккаламизга таниш бўлган савдогарвачча Натугинни учратиб қолдик.

— Ҳа, қулдор! — қичқирди Андрес. — Сизнинг охири кечангиз ҳақида бутун шаҳарда дув-дув гап. Хордаги анови лўли билан айтишганингизни эшитиб кула-кула ичакларимиз узилди. Қаранг-а, ким ўйлабди, лўлини пардага ўраб, яна сурғучлаб, онасини квартирасига жўнатишни. Қойил! Офарин. Қаранг, қандай ҳозир-жавоблик. Ахир Россияда ҳалиям топқир, полвон йигитлар бор экан-ку. Ана шундан ҳали-ҳали фаҳрланиб юрибмиз. Демак она Россия, ана шундай ватанпарварлар билан ҳеч қачон ўлмайди, қани бизга эллик сўм берингчи, яқин кунларда қайтарамиз.

Назаримда Андрес жумлаларида заррача самимийлик бўлмаса-да, кайфи тароқ савдогарвачча пештоқ ёзуви тек саводсиз бўлгани учун ҳам, охири сўзларни кўнглига одатдагидан бошқача, жуда яқин олди.

Итоаткорона чўнтагини ковлаб, пулни олиб, Андресга узатаркан:

— Ҳа, парда масаласи... жуда ғалати чиқувди, — деди кўз қисиб.

* * *

Мўл-кўл овқатдан кейин ниҳоятда чарчаб уйга қайтдик. Автомобилнинг пружинали юмшоқ ўриндиқларида оҳиста чайқалиб кетяпмиз. Ундан чиқаётган бензин ҳиди, лабларимизга ёпишиб, тутаётган сигара тутунига қоришиб кетгандай.

— Андрес, сен ақлли одамсан, — дедим мен. — Сенда ўткир зеҳн, фаҳм, фаросат ва ниҳоятда ажойиб қобилият бор...

— Тўла... Лекин сен ҳам кўп камтарлик қилмасанг бўлар. Сенда, фақат сендагина фикр тиниқлиги ва тозаллиги борки, мен ундан йироқман. Сенинг ташқи кўринишинг ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Шундай ажойиб савлат, пурмаъно юзлар, қадди қомат... яна кимда бор...

Шундай деганча пешонаси тиришиб, асабий қўл силкиди.

— Қандай ярамас, қабиҳ, жирканч! — деди тупургандек қилиб.

САҶИЧ

Бир куни Чехов хотирасига бағишланган тушликда бир неча танқидчилар узундан-узун нутқ сўзлашди.

Биттаси:

— Чехов қоронғулик шоири, иродасиз зиёлилар куйчиси... — деди. Бошқалари бўлса:

— Офарин! — дея уни олқишлашди.

Бошқа бир танқидчи ҳам нутқ сўзлаш истагини билдирди. Бир оз ўйлаб туриб гапира бошлади:

— Чехов қоронғу, зим-зиё рус ҳаётини тасвирлаш билан бирга, эркисиз, иродасиз зиёлиларнинг ҳам куйчиси эди.

Учинчи танқидчи, агар бошқа йиғилганлар қарши бўлишмаса, мен ҳам «қоронғулик куйчиси» қабрига сўздан гулчамбар қўйсам, деган истак билдирди.

— Офарин!

Танқидчи таъзим қилиб сўз бошлади:

— Мен ҳурматли ҳамкасбларимнинг Чехов тўғрисида айтган ажойиб, қимматбаҳо фикрларига қўшилган ҳолда шуни айтмоқчиманки, Чехов таланти рус ҳаёти қоронғулигида гуллаб-яшнади ва иродасиз зиёлилар ҳаётдан баҳраманд бўлди... Ҳа, жаноблар! Агар бошқача қилиб айтадиган бўлсак, Чехов қоронғулик—номозшом шоири бўлиб...

Тўртинчи танқидчи ўрнидан турди:

— Чехов ҳақида гапирганда, кўплар улуг ёзувчи яшаган давр атроф-муҳитини унутишади. Ўша давр ҳаёти булутли бўлиб, бу ўз навбатида унинг қаҳрамонларига таъсир этмасдан қолмасди. Булар хом, иродасиз кишилар бўлиб, ўша қоронғу зим-зиё ҳаётдан олинган эди. Бу ҳам жаноблар, Чеховнинг зулмат шоири дейишимизга асос бўла олади. Бўшанг, иродасиз зиёлилар ўша даврда Чехов мисолида ўз тасвирчиларини топдилар. Чехов ижодий фаолияти ҳақида фикр юритдилар.

МУНДАРИЖА

Тадбиркорлик	3
Елгон	6
Бўри пўстин	12
Худонинг берган кунн	18
Ниночка	25
Атрофдагилар	31
Эркаклар	33
Алло	39
Қумдаги иморат	45
Аҳмоққа латифа	50
Нашавандлар	55
Сақич	62

Адабий-бадиий нашр

АРКАДИЙ АВЕРЧЕНКО

БУРИ ПУСТИН

Ҳикоялар

Тошкент «Маънавият» 2000

Мухаррир *Б. Муродалиев*
Бадиий муҳаррир *С. Аъзам*
Техн. муҳаррир *Т. Золотилова*
Мусахҳях *Ш. Илҳомбекова*

Теринга берилди 19.10.00 Боснига рухсат этилди 08.01.01. Бичими
84X108^{2/32}. Литературная гарнитураси. Юқори босма усулида босилди.
Шартли б.т. 3,38. Шартли кр-отт. 3,57. Нашр т.2,93. 5000 нуска. Буюрт-
ма № 220. Нархи шартнома асосида.

«Маънавият» нашриёти, Тошкент, Буюк Турон, 41-уй. Шартнома 32-00.

Ўзбекистон Республикаси Давлат мағбуот кўмитасининг Тошкент кاتب-
журнал фабрикасида чоп этилди. Тошкент, Юнусовод даҳаси, Мурадов
кўчаси, 1-уй. 2000.